

Sayı : 3

Ekim 1972

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1973

XIV. VE XV. YÜZYIL TÜRK TARİHİNE AİT UFAK KRONOLOJİLER VE KOLOFONLAR

Hrand D. Andreasyan

Türkiye tarihinin hareketli devirleri olan XIV. ve XV. yüzyıllara ait kaynakların kıtlığı, elde mevcut bulunanların da muahhar devirlerde yazılmış eserler olmaları ve bu sebeble kronoloji bakımından karışık bulunmalarından ötürü, tarihimizin bu önemli devresinin çeşitli yönleri henüz layikiyle aydınlanmamıştır. Yerli ve hadiselere muasır yazarların kaleminden çıkmış eserlerin yokluğu, tarihçinin en büyük zorluğunu teşkil eder ve onları çok defa olayların gerçek yönünü aydınlatma hususunda tereddüt içinde bırakır. Oysa, Türk tarihinde olduğu kadar umumî tarihte ve medeniyetin gelişmesi sahasında büyük bir yer işgal eden Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yayılışının başlangıcındaki Türkiye'nin durumu ve gelişme faktörleri, ve hususiyle Anadolu'nun etnografik, sosyal ve ekonomik vaziyetinin teşekkülü bakımından sözü geçen devrelerdeki olayların ve neticelerinin aydınlatılması şüphesiz bir zarurettir.

Bu hususta, hadiselerin içinde bulunmuş yerli yazarların şهادeti, tarihimizin incelenmesinde rastlanan boşlukları bir dereceye kadar doldurmak bakımından ehemmiyetli olacaktır. Hadiselere muasır tek bir Ermeni müellifi olarak Mezoplu Toma vardır ki Timur ve haleflerinin istilâlarına ait bir eser bırakmıştır¹. Aynı devrin hadiselerinden bahseden belli-başlı diğer bir Ermeni müellif yoksa da, araştırmalar sayesinde- dağınık ve muhtasar bir halde olsalar da- zamanında yazılmış pek çok kayıtlar elde edilmiştir. Bunlar, müstensihler tarafından yazmalara eklenmiş ufak kronolojiler ve kolofonlardır ki yazıldığı zamanlarda geçmiş mühim vakaların kayıtlarıdır.

1 Mezoplu Toma, *Timur ve Haleflerinin Tarihi*, nâşir : G.V. Şahnazaryan, Paris, 1860.

Bu kayıtları havi Ermenice yazmalar, büyük çoğunluğu Erivan'daki Madenataran'da, Kısmen Kudüs ve Eçmiadzin Ermeni manastırlarında, kısmen de Venedik ve Viyana Mekhitarist manastırlarında, Paris Millî Kütüphanesinde, Londra'da British Museum ve Oxford kütüphanesinde mahfuz bulunduğu gibi, mühim bir kısmı da muhtelif yerlerde ve şahıslarda olup bazı müellifler tarafından istinsah ve neşr edilmiştir^{II}.

Yukarıda gösterildiği gibi dağınık bir halde bulunan Ermenice yazmaların bütünü, son zamanlarda bir araya toplanmış ve neşredilmiş olduğundan^{III}, konumuzla ilgili kısımları aynı neşriyatlardan derleyip Türkiye Tarihi araştırmalarına sunuyoruz.

II K. Sırvantsyantz, *Toros Ağbar*, c. I, II, İstanbul, 1879, 1885; Pirgalemyan, *Ermeni müstensihleri*, İstanbul, 1883; A. Sürmeyan, *Haleb'deki Yazmalar*, Kudüs, 1935; Alişan, *Ayrarat, Sisagan, Hayabatun*, Venedik, 1890, 1893, 1901; Ağanyantz, *Ermeni Tarihi Divanı*, Tiflis 1912; Tebrizli Arakel, *Ermeni Tarihi*, Vağarşabad 1884; M. Der Movsesyan, *Ermeni Yazmaları Kataloğu* (basılmamıştır).

III V. A. Hagopyan, *Ufak Kronolojiler*, c. II (XIII-XVIII asır), Erivan 1956; L. S. Haçikyan, *XV. asra âit Ermeni yazmaları Koloфонları*, c. I ve II, Erivan, 1955, 1958.

KRONOLOJİLER

Erivan, Madenataran No. 5798

Yazan : AHLATLI GRİGOR¹

1386 senesinin ocak ayının 1'inde, güneş tutuldu. Altı gün sonra, Noel yortusu arifesinde ise, barbar milletin eliyle büyük afet geldi. Hunların hükümdarı Toktamış Han, İran'a asker sevketti ve onlar, oradan Ermenistan'a kadar olan yerleri tahrib ve talan ettiler. Onlar 5 ocakta Tebriz'e, aynı ayın 29'unda da Nahçıvan'a girdiler, sonra Muğan'a gittiler ve ganimeti hâmlen Hun memleketine döndüler².

Sonra, birincisinden daha ağır olan ikinci darbe indi. Biz henüz matem içinde bulunurken, Horazm (Harzem) harekete geçmiş ve Semerkand'ın vârisleri olan Tatarların Aderpatakan'a girmiş oldukları kara haberi duyuldu. Onlar, İran ve Ermeni memleketlerini talan ve esarete uğrattılar. Merhametsizce hareket ederek erkekleri kılıçtan geçirdiler, kadınları esir ettiler, bazılarının saçlarını derisi ile beraber kazıdılar, onları koyun gibi kestiler, boğdular, ateşe attılar, kendileri de kavrulanların karşısında sevinip eğlendiler. Birçok insan İsa'yı inkâr ederek Müslüman oldu. Onlar, Ararat eyaletinden Ağuvan (Arran) memleketine girdiler, Tiflis denilen payitaht şehrini zapt ettiler; Gürcü kralı Bagrat'ı³ ihtida ettirdiler ve oradan geri dönüp Muğan'da kışladılar. Onlar, ilkbaharda Sünik (Karabağ)e girip Orodan kalesini zapt ettiler ve Kars'a kadar akın ederek bütün yerleri çöl haline getirdiler, çünkü, başlarında Lang-Tamur (Timür-leng) olmak üzere üç dört defa aynı yerlerden geçtiler. Bu, 1387 senesinde olmuştur. Bu yerlerde zapt edilen kale-

1 Metin manzumdur.

2 Kronolojinin yalnız olaylara âit kısımları tercüme edilmiş, tercümeden hariç bırakılan kısımlar ve yazmadaki eksik veya okunmayan yerler noktalarla belirtilmiştir.

3 Gürcistan kralı V. Bagrat (1360-1393).

lerin içinde Bıçni kalesi de vardı ki oranın piskoposu ile Dzarlı Hasan'ı⁴ iki oğlu ile beraber öldürdüler, diğer birçok insanı da esir ettiler. Onlar Kaput kalesini⁵ de alarak orada dörtüüz, Erivan'da da beşüüz kişiyi öldürdüler... Bu akıbeta yalnız hıristiyan halk değil, İranlı, Ermeni, Türk milletleri hepsi de maruz bırakılıyordu. Bunlar Aras nehrinin öbür tarafında da yapılmıştır.

Onlar, nehrin bu kıyısına geçip Türkleri takip ettiler, Amid suyu'na kadar geldiler ve pek çok cinayetler işlediler. Oradan da gelip Van'ı kuşattılar, metin kaleyi talanladılar, Türk ve Ermenileri tutup uçuruma attılar ve o kadar çok insan öldürdüler ki cesetler muazzam bir yığın haline geldi. Onlar, Erinçak⁶ kalesini de Paskalya haftasından Haç yortusuna kadar⁷ şiddetle muhasara ettiler, fakat bir şey başaramadılar ve bırakıp kendi memleketlerine döndüler.

Onlar, 1393⁸ senesinde tekrar hareket ederek Bağdad'a karşı yürüdüler, Mezopotamya'yı çiğnediler, şerefli Urha (Urfa) şehrini, meşhur Amid'i, metin Mardin'i ve Nusaybin'i ve daha birçok şehri tahrib ve yağma, halkları da esir ettiler. Onlar oradan yukarı memlekete gelip Avnik'e⁹ kadar akın ettiler ve Avnik'i güçlülkle zapt ettikten sonra Erzincan'a asker bırakıp geri gittiler. Askerler, Erinçak kalesini onbeş yıl muhasara ettikten sonra aldılar.

Gürcü kiralının¹⁰ gelip birçok zafer kazandığı ve Erinçak'ı kuşatan Çağatay askerlerini kaçırdığını söylemekten geri kalamam. O, Han'ın oğlu Sultan Tahir'i kaleden çıkarıp beraberinde götürdü; onu kuvvetlendirdi ve Ahmed Han'a gönderdi ise de, hayırsız evlâd, gittikten sonra Oyis (Uveys?) Han'ın oğlu olan Sultan Ahmed'e isyan etti. Fakat hâin evlâd bunda muvafak olamadı ve Bağdad'da nehirde boğuldu.

Gürcü kiralının yaptıklarını duyup hiddetlenen Lang-Tamur (Timurleng), atlılarını topladı ve evvelkinden daha büyük bir kuvvetle Gürcistan'a taarruz etti, kaleleri zapt, halkı da esir eyledi. Tamur, (Timur) oradan İzmir'e kadar ilerledi, muzaffer büyük Sultan Yıldırım'ın Kara Tatarlarla be-

4 Ararat eyaletinde, Zengi çayının kıyısında —bugün bir köy halinde olan— Bıçni kalesinin ermeni sahibi.

5 Tarihde Gabutru (Capetrum) adı ile de geçen bu kale, Pasin ovasının yakınında idl.

6 Alıncak.

7 İki yortu arası takriben iki aydır.

8 Yazmanın diğer bir varyantında: 1394.

9 Pasin'de, Hasankale'nin güneyinde.

10 Yukarıda adı geçen V. Bagrat.

raber olan askerlerini kırdı ve hepsini esir etti. Mir Tamur (Timur), Dı-mışk memleketine girince deniz ve kara her taraf sarsıldı. Onlar orada in-sanları kılıçtan geçirdiler, yaktılar ve kestikleri kellelerle minare yaptılar. Dünyayı dehşete düşüren Mir Tamur, Semerkand payitahtına gittikten son-ra öldü.

Tamur'un oğlu Miranşah, Tebriz payitahtına geldiğinde Bahadır Ka-ra-Yusuf, Çağatay askerlerini kırdı, Miranşah'ı öldürdü ve kendisi Tebriz'de hüküm sürdü. O, sulh ve asayişine yerine getirdi, birçok şeyler başardı, bol-luk ve ucuzluk getirdi, hırsızlığı ortadan kaldırdı, fakat birikmiş günahları-mızdan dolayı, Yusuf Han, 1416 senesinde Gürcistan'ın Akaltske (Ahıska) şehri üzerine yürüdü ve orada pek çok fenalıklar yaptı. Esir edilenler ya-bancılıklara Bağdad'a, Mısır'a ve Horasan'a götürülüp Müslüman edildi-ler, öldürülenlerin ise haddi hesabı yoktur.

1421 senesinde ise, Kara-Yusuf rezilâne bir surette öldü. Terk edilmiş cesedi tefessüh etti, şişti ve kargalar gözlerini oydu, çünkü paniğe kapı-larak kaçan askerleri ancak üç gün sonra geri gelip cesedi aldılar ve Arceş (Erciş)e getirdiler. Mir Yusuf'un türkmen askerleri gittikleri yerlerde pek çok fenalıklar yaptılar. Yusuf Beğ'in ölümü üzerine, Mir Tamur'un (Timur) oğlu ve Miranşah'ın küçük kardeşi olan Şahruh başlarında olduğu halde, Tamur'un otuzbin'inden daha çok sayıda olup ellibeşbin kişilik Çağatay or-dusu geldi. O (Şahruh), fenalıktan uzak, hayırsever ve sakin bir adam idi. Türkmen askerleri, yaptıkları fena işlerden dolayı korkarak kaçtılar ve son-ra geri geldilerse de kırıldılar ve Şahruh'un eline düşüp bir çoğu öldürüldü, çoğu da kısmen kaçtı veya esir edildi. Dağ ve ormanlara kaçıp dağılan as-kerler, topladıkları büyük miktarda kıymetli eşya, cins atlar ve birçok de-veyi beraberlerinde götürdülerse de, birbirine düşüp kendi kendilerini kır-dılar. Şahruh ise, merhametli ve yumuşak kalpli bir adam olduğundan, on-ları öldürmeyi yasak etti, takip ettirmedi ve memleketlerine dönmelerine izin verdi.

Büyük Sultan Şahruh, Semerkand'a kendi tahtına dönmek üzere Hora-san'a gitti ve Tebriz'i sahipsiz bir halde bıraktı. Bunun üzerine, Yusuf-Beğ'in oğulları gelip Tebriz'i zapt ettilerse de, barış içinde geçinemeyip birbirini kovaladılar. Onların en kötüsü olan küçüğü melun Sbandiar (İsfendiyar), Arceş'i (Erciş) Ardzege'yi¹¹, Paşin'i, Avnik'i ve Erzurum'u tahrib etti. Ba-hadır Kara-Yusuf'un büyük oğlu Sakandar (İskender) de Tebriz'e hâkim olup yasaklarla birçok iyilikler yaptı ise de, yağma ve türlü tazyiklerle bize

11 Arçavaz da denilen Adilcevaz.

çok acılar tattırdı. O, Çağatay askerlerinin önünden kaçtığı ertesi sene, birçok atlı ile beraber Ahlat kalesinin üzerine geldi. Kaleye bir şey yapamadılar fakat şehri yaktılar. Oradan Ağuvank'a¹² giderek kaleyi zapt ettiler ve, denizde boğulanlar ile kayalardan uçuruma atılanlardan başka, ikiyüz hıristiyanı kılıçtan geçirdiler. Beşyüzden fazla kadın ve çocuk esir edildi. Bunlar aynı köy halkı olmayıp Hizan, Bağeş (Bitlis), Dızıgak, Ağaç, çoğu da Ağet'ten¹³ başak toplamağa gelmiş köylülerdi. Başımıza gelen bütün bu felâketler, şeytanın avanesi olan o kötü emir Şemseddin'in yüzünden olmuştur, çünkü o, gururuna yedirmeyip Skandar'a itaat etmemiştir.

Erivan, Madenataran, No. 2151

Yazan : SİVASLI (Anonim)

1437 senesinde, Cihanşah Han Tebriz'de oturdu ve Yarı (?) ve Uroa (?) ya kadar Çağatay'ın topraklarını zapt ederek Herat kapısına kadar ilerledi, burasını kuşattı, fakat oradan çıkamadı; çünkü Çağatay kendisini kuşatmıştı. Ordusu ile hareket eden Cihanşah'ın oğlu Pir Budak Mirzâ, askerlerinin büyük bir kısmını yolda bırakarak 1000 kişi ile beraber babasının yanına geldi. Onun 100000 kişi ile gelmiş, babasını maharetle kurtarmış ve kendi memleketine dönmüş olduğu şâyi oldu. Pir Budak, kendilerine ait olan Bağdad'a hüküm sürmeğe gitti, fakat babası oğlunun bu hareketine muhalif olup birçok askerle beraber ona karşı yürüdü; iki sene sıkı bir muhasara altında tuttu, lâğım ve başka şeylerle onu çok tazyik etti fakat şehri zapt edemedi. Sonunda, o (Budak) yalan ve yeminlere inanarak kapıyı açtı, kardeşleri de kendisini öldürdüler.

1452 senesinde, Cihanşah, Erzincan'a gelerek üç ay süreli bir muhasaradan sonra şehri aldı, fakat yağmalamadı. Cihanşah, Tarhanoğlu adlı bir reisi, Bayındurların reisi olan Hasan Beğ'e karşı sevk etti. O da Amid'i kuşattı ise de zapt edemedi, Hasan Beğ'e yenildi ve geri döndü. Cihanşah, üç yıl sonra, onu birçok askerle beraber tekrar Hasan Beğ'e karşı sevk etti; o da gelip Amid'i kuşattı. Hasan Beğ, ancak mâlik olduğu 4000 askerini alıp onunla savaştı ve yendi; Tarhanoğlu'nu da tutup öldürdüğü gibi altın, gümüş, at, katır ve türlü mal olarak pek çok ganimet elde etti.

1463 senesinde, Hasan Beğ, Karaman memleketine girip Karadeniz'e kadar ilerledi. Bu, hasımane olmayıp dostca bir hareketti, çünkü Karamanoğlu ile akraba idiler. Hasan Beğ, onların düşmanlarının topraklarını tahrib etti ve büyük bir ganimetle kendi memleketine döndü.

12 Ahlat bölgesinde.

13 Ahlat yakınlarında köyler.

1465 senesinde, Hasan Beg, Dulkadirililere ait olan Harput'u kuşattı, fakat alamadı, çünkü Melik Aslan birçok askerle beraber Malatya suyu kıyısına kadar gelmişti. Melik Aslan, askerleri kendisine ihanet ettiklerinden geri dönmek zorunda kaldı. Hasan Beğ de kale önünde 2000 asker bırakarak birçok askerle beraber Melik Aslan'ı Elbistan'a kadar takib etti. Fakat onlar orada barıştılar ve Hasan Beğ Harput'u 12000 florine Melik Aslan'dan satın aldı.

1468 senesinde, Cihanşah, Hasan Beğ'e karşı yürüdü ve Çapakçur'a vararak Hasan Beğ de uzakta Sancak denilen yere bakan yüksek bir dağda onun yolunu kesti. Cihanşah, askerlerini Akçakale'ye doğru sevkederken, kendisi de 2000 kişi ile beraber yiyip içerek üç gün orada kaldı. Niyeti, bilâhare askerlerine yetişerek Erzincan'a çıkmak ve oradan Hasan Beğ'in üzerine yürümektir. Onun bu kötü niyetini anlayan Hasan Beğ, 10000 askerle kendisini kuşattı; bunun üzerine savaştılar, Cihanşah iki oğlu ile beraber tutulup öldürüldü. Bir gün içinde beğ, zadedgân ve alelâde kimseler olmak üzere 3000 kişi öldürüldü, pek çok da ganimet alındı. Kış başlamış olduğundan Şark'a gidemeyen Hasan Beğ, ilkbaharda 30000 kişi ile beraber Hoy ovasına kadar ilerledi ve oralarını sulh yolu ile işgal etti. Cihanşah'ın oğlu Ali Beğ, 100000 kişi ile Merend'de onu karşıladı, fakat yenildi ve kaçtı. Hasan Beğ onun askerlerini ve *kısibini* (?) alarak Tebriz'e girdi. Aynı yılda, Ebu-Said Han, sayısız askerle beraber Herat'tan hareket ederek, Tebriz'in kendisine ait olduğunu, oraya yürümemesini Hasan Han'a söyledi ise de, o yürüyüşüne devam etti; aynı zamanda Ebu Said'i yendi, askerlerini kırdı; Ebu-Said Han'ı da tutarak öldürdü, pek çok *mal* ve *hazna* ele geçirdi, Sârg(?) ve Sıroa(?)ya kadar birçok şehri zaptetti.

1473 senesinde, Uzun Hasan'ın 70000 askerle beraber sevk ettiği Amir Beğ, Tokat'a kadar giderek şehri tahrib ve yağma ettiği gibi, halkı da esir etti. Hasan Beğ de birçok askerle beraber harekete geçerek Şam'a gitti, Malatya'yı zapt etti fakat şehirde talan yapmadı. Sonra, Bir'e¹⁴ kadar yürüyerek onu dört ay muhasara edip tahrib etti, lâğımladı ise de zapt edemedi. Karşısına Şam'dan suvari bir kuvvet gelip su kıyısında durdu, fakat savaş olmadı.

İstanbul hükümdarı 30000 askerle Hasan Beğ'in üzerine geldi. Hasan Beğ ona karşı yürüdü fakat yenildi, oğullarından biri öldürüldü, kendisi de kaçarak Tebriz'e gitti. Hasan Beğ'in Mezopotamya beyi olup, cesur bir muharib olan Uğurlu denilen oğlu Mehmed, aynı yılda Bağdad'a kardeşi Mak-

sud Beğ'in yanına giderek onunla barıştı ve Mehmed Beğ, kardeşinin hakimi bulunduğu Şiraz'a gitti. Sultan Halil ise, babasının yanına gelmişti. Buna hiddetlenen Hasan Beğ, Şiraz'a Mehmed Beğ'in üzerine büyük bir kuvvet sevk etti. Mehmed Beğ kaçtı, Bayındır Mirza kendisini Harput'a kadar kovaladı; o da Haleb'e kadar gitti ve Mısır Sultanı kendisine birçok şey verdi. Mehmet Beğ ilkbahara kadar orada kaldıktan sonra kendisini dostca davet etmiş olan Rumya hükümdarının (Osmanlı Padişahı) memleketine gitti. Kendisini çağırılmış ve birçok hediyeler göndermiş olan hükümdar tekrar davet edince, Mehmed İstanbul'a gitti. (Padişah) kendisine atlar, katırlar, servet ve askerler verdi ve o, kendisine verilmiş olan Sivas'a geldi.

1477 senesinde, Erzincan'a giden Mehmed, şedid bir büyücü olan teyzesi Selçuk Hatun tarafından Bayındır'ın eli ile öldürüldü. Ona herkes acıdı ve yas tuttu.

(Ufak Kronolojiler, II. s. 152-153)

Kudüs, Ermeni Manastırı, 1198

Yazan : MARDİNLİ DAVİT

Yer : Mardin

1450 senesinde, Tebriz memleketinden hareket eden Cihanşah Mirza, Erzincan'ı zapt etti. Onun sevk ettiği Tırhanoğlu adlı bir kumandan da gelip Tılguran'ı¹⁵ zaptla tahrib ve hıristiyan halkının birçoğunu esir ve şehid ettikten sonra Mardin hududunda Rasle'ye¹⁶ geldi. Mardinliler büyük korku ile sarsıldılar ve birçoğu Mardin kalesine çıkıp oraya kapandılar.

1451 yılının Navasart ayının bir pazar günü¹⁷, Tarhanoğlu gelip Mardinlilerle savaştı ve Tınıs Azab'ın(?) başında kırıldı. Altı gün sonra, cuma günü¹⁸, şehir halkı Cihangir Mirza'ya isyan ederek şehri Tarhanoğlu'na teslim ettiler. O da, müstahak olan bazı kimseleri cezalandırdı, bazılarını soydu, dolap ve hücreleri açtırarak beyendiği eşyayı gasp etti, kalanın da beşte birini aldı. O, hıristiyanları ayırd etmek için üzerlerine mavi işaret koydurdu ve o kadar çok fenalıklar yaptı ki birer birer yazmağa kalkarsam yazım bir kitap haline gelecektir.

Şehirliler ve Karakoyunlular 1451 senesinin Navasart ayının 6'sında kaleyi kuşatmağa başladılar. Paskalyadan 28 gün sonraya rastlayıp Haç

15 Tellkuran, Amid'in güneyinde müstâhkem mevki.

16 Re'su'l-ayn.

17 29 kasım (1450).

18 4 aralık (1450).

yortusu olan pazar günü¹⁹ de Cihangir Amid'den Mardin'e geldi, fakat Mardinliler kendisine itaat etmediler. Cihangir Amid'e döndü, Amid kapısı önünde büyük bir savaş oldu ve iki taraftan da çok adam öldü. Bu savaş, Hamparsum yortusundan iki gün evvel, salı günü²⁰ olmuştur.

1452 senesinde, pazarertesi günü²¹, «reayayı» kaleden çıkardılar. Hepsi de hasta ve halsiz bir halde idiler. Onlar bir seneden beş gün eksik bir zaman orada kalmışlardı. Aynı günlerde, Cihanşah'ın oğlu Mehmed Mirza, Tarhanoğlu Rüstem'in yanına gelmiş olup, Amid'de Cihangir'i kuşattılar.

Aynı yılın Paskalya yortusu günü²² barış oldu. Cihanşah ve Cihangir barıştılar ve Mardin Cihangir'e geri verildi. Perhiz devresinde²³ de, Rüstem, Hasan Beğ ile dövüşmek üzere Çermik'e gitti, fakat yenildi.

O zamanda Mardin kalesindeki cami, zelzele ve yağmur olmadığı halde yıkıldı. Mardin üzerine şimşek düştü ve şehir ile kale yandı.

Aynı yılda, Cihangir Amid'den hareket ederek Kürtleri yağma etmeğe gitti. Hasan Beğ de gelip Amid'i zapt etti. Cihangir kaçtı ve 20 Eylülde gelip Mardin kalesine girdi.

1453 yılında, Hasan Beğ gelip Mardin'i 15 gün muhasara etti. Sonra iki kardeş, Cihangir ve Hasan Beğ, barıştılar.

1456 senesinde, Hasan Beğ Amid'den gelerek Cizre'yi muhasara etmeğe gitti. Cizreliler kendisine tâbi oldular. Hasan Beğ oradan Mardin'e geldi ve Cihangir'in oğlu Sultan Hamza'nın 60 atlı ile beraber yardımcı olarak kendisine verilmesini istedi; fakat Cihangir vermedi. Bunun üzerine Hasan Beğ, Mardin kalesinin ön taraflarını ve bağları tahrib etti. Cihangir de Cihanşah'a giderek kardeşi Hasan Beğ ile savaşmak için ondan süvari kuvveti istedi. Cihanşah, Erzincan şehrini ona verdi ve gidip orada bulunan Arapşah'ı beraberinde alarak Hasan Beğ'e karşı savaşmağa gitmesini söyledi. Fakat Arapşah, Hasan Beğ ile savaşmağa cesaret edemeyip Erzincan'ı Cihangir'e teslim etti, kendisi de Çağatay'(Horasan)da bulunan Cihanşah'ın yanına gitti. Hasan Beğ onu sekiz günlük bir yol takip etti ise de yetişemedi ve kendi şehri Amid'e döndü. Cihangir ise, Hasan Beğ Arapşah'ı takip ederken, Erzincan'dan gizlice çıktı ve oğlu Murad Beğ'i orada bırakarak Mardin'e geldi.

1457 senesinde, Cihangir, kardeşi Üveys Beğ'i, Arapşah'ı şikâyet et-

19 23 mayıs.

20 1 haziran.

21 14 mayıs.

22 9 nisan.

23 20 şubat — 8 nisan.

mek üzere Çağatay'a Cihanşah'ın yanına gönderdi. Cihanşah da Arapşah'ı soydu ve hapsetti. Arapşah'ın yerine Cihangir'e başka atlılar gönderildi ki başlıcaları Tırhan'ın oğlu Rüstem Beğ, Alişakar Beğ ve oğlu, Savalan Beğ ve Pir Beğ idiler. Cihanşah bunları Hasan Beğ ile savaşmak için Cihangir'e gönderdi. Bunlar geldikten sonra, Cihangir kendi atlılarını ve Sor²⁴ Beyini de alarak beraberce savaşmak için Amid'e gitti. İki taraf birbiriyle çarpıştıkları sırada Hasan Beğ savaşta daha ağır basmağa başladı ve Cihangir yenildi, çünkü Cihangir'in askerleri bozguna uğradılar, Cihangir kendisi kaçmak zorunda kaldı ve askerleri dağıldılar. Tarhan'ın oğlu Rüstem ise tutulup Hasan Beğ'in önüne götürüldü, üç gün sonra da öldürüldü. Kendi şehirleri olan Orel'e²⁵ kaçmış olan Rüstem Beğ'in karısı adam gönderip Rüstem'in nasını istedi ve Orel'e götürdü. Alişakar ile oğlu Ali Mirza ve Savalan Beğ de ele geçirildi; Hasan Beğ onları hapsetti, Piri Beğ ise kaçarak güçhülle kurtuldu. Bu hezimetle Cihangir'in korkusu ve askerlerinin bozuk maneviyatları sebep olmuştur. Üveys kaçtı, fakat Sor'un sahibi tutuldu. Hasan Beğ onun iki metin kalesini ele geçirdi ve kendisine Oşin²⁶ bölgesini verdi.

Bütün olan biteni gören Mardinliler, büyük ve küçük hepsi de birleşerek Cihangir'e: «kardeşine itaat edip oğlunu ver, aksi halde Hasan Beğ tekrar gelirse ona karşı çıkmaya kudretimiz kalmadı» dediler. Bunun üzerine Cihangir, oğlunu 30 atlı ile beraber ona gönderdi ve barıştılar.

İşte, kardeşlerim, Cihangir'in akılsızlığına bakın ki bütün bu felâket ve afetlerden sonra oğlunu vermeğe razı oldu; oysa ki bunu bir sene evvel yapmış olsaydı bu tahribat da olmayacaktı.

Aynı senede (1457) Geği (Kığı?) kalesi zelzeleden yıkıldı, Erzincan şehri tamamen altüst oldu ve su altında kaldı.

(Ufak Kronolojiler, II, 210-211)

Erivan, Madenataran²⁷

Yazan: ARDZGELİ MOVSES

1467 senesinde, büyük şark hükümdarı olan barışçı Cihanşah, her tarafta çıkardığı emirle topladığı birçok askerini başına geçerek Asurya (Mezopotamya)ya Mir Hasan'a karşı yürüdü.

24 Diyarbekir vilayetinde, Silvan'a yakın Zerze (?).

25 Anılı Samuel Kronolojisi'nin zeylinde, Kara Yusuf için «Tebriz'den hareketle Sultaniye ve Orel şehirlerine kadar olan yerleri zapt etti» denildiğine göre, Orel'in o mntakada bulunması gerekir.

26 Urmiye gölünün güneybatısında Uşnu (?).

27 Metin manzumdur.

Askerlerini toplamış olan *pehlivan* Hasan Beğ ise, Cihanşah'ı askerlerinden uzak bir yerde muhafızı olmadığı halde uyumakta olduğunu görek onu ve oğlu Mehmed'i öldürdü. Geri dönen şerir atıllar ise pek çok talar yaptılar.

Magu'da hapiste bulunan canavar Hasan Ali, Kapan'a²⁸ giderek hazineyi yağma etti ve dağıttığı büyük mükâfatlar sayesinde etrafına 200000'den fazla adam topladı.

1468 senesinde, Akkoyunlular kuvvetlendiler, Aras kıyılarına kadar Ermeni memleketine geldiler. Ahmak Hasan Ali, kısa meşeli ormana girip orada durdu, fakat askerleri ona isyan ederek düşmanlarına katıldılar. Hasan Ali'nin korku içine düşen askerleri kaçtılar, kalan birçoğları da Sultan Hasan'a itaat ettiler.

Sultan Hasan, Şahıstan (Tebriz)da oturdu, bütün memleket kendisine tâbi oldu ve asayişe kavuştu.

Çağatay'a kaçan Hasan Ali ve adamları, Busaid (Ebusaid)i beraber alarak savaşmağa geldiler. Karanlık bastığı bir sırada askerler birbirine karıştı, bir kısmı öldürüldü, kalanlar da kaçtılar. Cesur hükümdar Hasan Beğ de onların ordugâhlarını yağma etti, tutulan Ebu Said'i, bedbaht Hasan Ali'yi ve oğullarını diğer birçok adamla beraber öldürdü.

«Devletsiz» kalan Hasan Ali, Maku'da Surp Vardan adlı bir kilise yaptırmıştı fakat bu, Allah iradesiyle kendisine yardımcı olmadı.

Böylelikle kuvvetlenen Akkoyunlular, Bağdad'ı zaptederek Horasan'a kadar olan yerlere hâkim oldular.

1470 yılında, büyük sultan Hasan Padişah, büyük kumandan Süleyman'ı²⁹ Kürdistan'a sevk etti. O da, gizlice gelerek, onları o kadar sıkı bir muhasara altına aldı ki hayretler içinde kaldık. Süleyman Beğ'in gelişinden iki ay sonra, Kürtler kuvvetlenince, onlar korkarak Van'a gidip orada kışladılar, kürtler de zahire biriktirip her türlü hazırlığı gördüler.

1471 senesinde onlar tekrar geldiler. Halil Beğ³⁰ Muş'a, cesur Süleyman Beğ Bitlis'e, Bayındır Mirza Koç da Ahlat'a gidip bütün o havaliyi zaptettiler.

1472 yılında, Galhok³¹ kalesindeki kürtler, Perhiz devresi günlerinde, Halil Beğ'i yenmek ve Hıristiyanları işkenceye maruz etmek niyetiyle Muş'a geldiler. Fakat Taron (Muş)un kralı ve milletimizin velisi olan büyük S.

28 Nahçıvan'ın doğusunda.

29 Süleyman Bican Beğ.

30 Uzun Hasan'ın büyük oğlu.

31 Bitlis'in yakınında.

Karabet³², Brimağa'yi ve bütün askerlerini çarptı ve onların birçoğu karların altında dondu, bir kısmı da kılıçtan geçirildi. Bayındır Emir Koç ise, Ahlat kalesinde altı ay kaldıktan sonra Ahlat'ı ve Bılıcan'ı zapt etti, Ahlat kalesini yıktı ve kale muhafızlarını beraberine alarak Cezire'ye gitti; çünkü Bohtan kürtleri Cezire'ye gitmiş, oradaki Türkleri öldürmüş ve kaleyi zapt etmişlerdi. Onlar, Bayındır'ın gelmesi üzerine savaşa hazırlandılar; fakat yenilip kısmen kılıçtan geçirildiler, kısmen de nehirde boğuldular. Bayındır da Cizre'yi ve Bohtan'daki yedi kaleyi zapt ettikten sonra, Ardzge denilen Bıznunik bölgesine geldi.

Cesur Padişah Hasan Beğ, şark taraflarını muhafaza etmek üzere Şiraz'ı oğlu Sultan Halil'e verdi, kendisi de Asurya (Mezopotamya)ya hareket ederek Muş bölgesine geldi, kaleyi temelinden yıktırdı, Kılak manastırına³³ da hediyeler verdi. O, sonra, Rum hanedanına karşı asker sevketti ve onlar büyük Tokat şehrine gelerek altın ve gümüşü yağma, kıymetli kumaşları da yakıp kül ettiler³⁴.

Padişah Halep şehrine gitti, fakat şehirliler kendisine tâbi olmadılar...

Süleyman Beğ, muhasara etmiş olduğu İskender yapısı Bağeş (Bitlis)i bir yıl ve beş ay sonra³⁵ zaptetti. Böylelikle, Allahın gazabına uğrayan kürtler kaleyi Türkmen'e teslim ettiler.

(Ufak Kronolojiler, II, s. 218-221)

Erivan, Madenataran, No. 1382

Yazan : KIRAGOS

1421 senesinde, Skandar, (İskender) Han oldu.

1422 senesinde, Şahruh'un ilk gelişi.

1429 senesinde, Şahruh'un ikinci gelişi. Şahruh, Ebu Said'i Han tayin etti. «Yay» burcunun zamanı idi.

1436 senesinde, Şahruh son defa olarak geldi. «Yengeç» burcunun zamanı idi.

1440 senesinde, Cihanşah, Şamşüylde'yi aldı, 3000'den fazla insanı kılıçtan geçirdi, 9000 kişiyi esir eyledi. Hristiyanlar yas tuttular, çünkü kendilerinden birçoğu İsa'yı terk etti.

(Ufak Kronolojiler, II, s. 514)

32 Muş'da, meşhur bir ziyaretgâh olan Surp Karabet manastırı.

33 Yukarıda adı geçen manastırın eski adı.

34 Uzun Hasan ile Fatih arasında vukubulan ilk çarpışma.

35 Bu hesaplara, Süleyman Bican Beğ tarafından 1471 senesinin sonbaharında kuşatılmış olan Bitlis 1473'de zapt edilmiş olur.

K. Ağayantz, «Ermeni Tarihi Divanı»

Yazan : HOVANNES

Yer : Van

1440 senesinde, Cihanşah Mirza Gürcistan'a girerek büyük tahribat yaptı, kiliseleri yıktı ve 12000 Ermeni'yi kısmen öldürdü, kısmen de esir olarak götürdü.

1443 senesinde, o, Bağdad'ı zapt etti.

1450 senesinde, Cihanşah Mirza Erzincan'ı zapt etti ve sayısız hıristiyan kadın ve çocuğu esir eyledi.

1451 senesinde, o, Ahlat ve Bitlis memleketlerinde tahribat yaptı ve halkı esarete uğrattı. Vay bana ki bu felâketleri gözümle gördüm.

(Ufak Kronolojiler, II, s. 515)

Oxford, Bodley kütüphanesi

1387 senesinde, Dınişk'a kadar giden Lang Tamur (Timur Leng), Ermeni memleketine geldi, 17 ay kaldı, sonra Semerkanda gitti ve orada öldü.

1421 senesinde, Çağatay, Ermeni memleketine geldi.

1422 senesinde, Lang'ın (Timurleng'in) oğlu Şahruh, Karabağ'a geldi.

1423 senesinde, Gürcü (kırallı) Aleksandır³⁶ geldi.

1430 senesinde, Şahruh tekrar geldi. Demetir, Karabağ'a ona karşı yürüdü.

1444 senesinde, Cihanşah, Akıltzka'yı zabtetti.

1446 senesinde, Çağatay, Şahruh'un üzerine yürüdü, eceli ile öldü.

1467 senesinde, Hasan Beğ Gürcistan'ı zapt etti.

1483 senesinde, Yakub Beğ, Şeyh Haydar'ı tuttu.

1490 senesinde, Yakub Bey öldü, Sungar yükseldi.

1499 senesinde, Rüstem yükseldi, kendisinden sonra Alvant çıktı.

1501 senesinde, Şah İsmail gelip Elvent'ı tuttu.

1514 senesinde, Rum (I. Selim) geldi, Şah İsmail kaçtı.

1526 senesinde, Şah İsmail öldü, Şah Tahmasb tahta çıktı.

1560 senesinde, Sultan Bayezid, dört oğlu ve 30000 askerle beraber Şah Tahmasb'a karşı yürüdü ve onu yendi.

1576 senesinde, Şah Tahmasb'ı hamamın içinde zehirleyip öldürdüler. Sultan Haydar'ı öldürdüler, Şah İsmail'i kaleden çıkardılar ve tahta oturtular.

(Ufak Kronolojiler, II, s. 315)

36 Gürcistan kralı Aleksander (1412-1443).

II

KOLOFONLAR

1401

*Erivan, Madenataran No. 5707**Yazan: OStanLI**Yer : ?*

1401 senesinin ilkbaharında, Hamparsum yortusu günlerinde³⁷, Şamp'tan (Şam ?) sarı renkte ve dört kanatlı kesif bir çekirge sürüsü geldi, fakat Allahın inâyeti ile hepsi Rıştunik³⁸ denizine düşerek mahvoldu. Dalgalar çekirge leşlerini kum kümeleri gibi kıyıya yığıdı ve taaffundan insanlar orarlardan geçemez oldular.

Aynı yılda, Timur Beğ Sivas şehrini zapt ederek tahrib etti, halkı kılıçtan geçirdi, birçok adamı esir aldı ve kendisine ok atmış olan 3000 kişiyi de diri diri gömdürdü. Bundan sonra, birçok askerle beraber Halep ve Dımışk üzerine yürüdü. Halep'de o kadar çok insan öldürdü ki onların kelleleriyle üç tane minare yaptı. Sonra Dımışk'a geçerek şehri zapt etti ve 30 gün yaptığı talanla altın, gümüş ve inci topladı; ganimetten kendi payına düşeni 12000 deveye yükletti. Sonra, kendi emriyle şehri kâmilten yaktılar, havari Anania'nın mezarının bulunduğu büyük câmiî de yıktılar. O, iki şehirdeki bütün câmi ve minareleri yıktırdı. Esirlerin ve ölenlerin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Timur, sonra, Mardin'e gelip şehri tamamiyle tahrib ederek tarla haline getirdi, fakat kaleyi zapt edemedi.

(C. I, s. 3-4)

37 «Hamparsum» yortusu Paskalya'dan 40 gün sonraya isabet ettiğine göre, vaka takriben mayıs ayının ilk haftasında olmuştur.

38 Vaspurakan eyaletinin Van gölünün güneydoğusuna düşen bölgenin eski adı.

Erivan, 813

Yazan: SARKİS

Yer : Tatev (manastırı)

.... 1401 senesinde, Orbelyan (hanedanı)ndan İvane'nin oğulları Simbat ve Bürtel'in³⁹ hakim buldukları zamanda, Sünik (Karabağ) eyaletinin meşhur (Tatev) manastırında⁴⁰ yazıldı ... Geçen sene, şiddetli sarsıntı ve tahribata uğradık, çünkü Ermeni memleketini üç defa tahrib etmiş olan Horazm milletinden Timur Leng, pek çok askerle beraber tekrar gelerek, kötü gürcü asilzadelerin yardımı ile Gürcistan'ı zapt etti, 100000 adamı esir eyledi, kiliseleri de yıktı (I, 4-5).

Erivan, 4670

Yazan: DZERUN

Yer : Ostan⁴¹

.... İşbu kitap, 1401 senesinde, Der Davit'in⁴² Aktamar katolikosluğu ve Der Karabet'in Kilikya katolikosluğu⁴³ zamanındaki acıklı günlerde yazıldı. Emir Timur, bu sene Haleb'i, Dımeşk'ı ve Bağdad'ı tahrib ederek Müslüman milletini derin yas içine düşürdü (I, 7).

1402

Erivan, 5562

Yazan: HOVANNES

Yer : Hizan

... İşbu İncil, 1402 senesinde, Aktamarlı Der Davit'in katolikosluğu ve yenilmez ve muzaffer Timur Leng'in hâkimiyeti zamanında Hizan şehrinde yazıldı. O (Timur) bu sene Rum memleketini zapt etti ve memleketin büyük emiri Yıldırım'ı oğlu ile beraber tutarak bağladı. (I, 22).

H. Amsorya, 59

Yazan: AHLATLI GRİGOR

Yer : Madnevank

... İşbu İncil, 1402 senesinde, Der Karabet'in Eçmiadzin ve Der Davit'in Aktamar katolikoslukları ve Okçu milletten olan Mir Timur ile oğullarının cihangirliği zamanında Bıznunik eyaletinin başkenti Ahlat'ın yakınında Madnevank'da yazıldı (I, 26).

39 Karabağ'da muhtar vaziyette olan Ermeni prensleri.

40 Sünik (Karabağ) da büyük bir kültür merkezi olmuş tarihî bir manastır.

41 Veya Vustan, Rıstunik bölgesinin başşehri.

42 Aktamar katolikosu III. David (1393-1433).

43 Katolikos I. Karabet (1393-1404).

1403

Erivan, 5232

Yazan: *TEBRİZLİ TUMA*Yer : *Matras köyü*

... 1403 senesinde, Şirvan memleketinin Matras denilen köyünde, melun Timur'un talan ve katliâmıla her tarafı dehşetle sarstığı, birçok adamın mağara ve kalelere iltica ettikleri ve birçoğunun uçurumlardan atılıp intihar ettikleri acıklı zamanda yazıldı (I, 31).

1405

Erivan, 4958

Yazan: *TATEVLİ GRİGOR*

Yer : ?

İşbu kitap, birçok memleketleri zapt edip tahrib eden Timur'un telef olduğu 1405 senesinde yazıldı (I, 52).

Kudüs, *Erm. Manastırı*, 1801

... 1386 senesinde Leng Timur, Tebriz ve Nahçıvan'a geldi, oradan da bir gün içinde Garpi, Bıçni⁴⁴, Garni, Surmari ve Goğp'a kadar gitti. Oradan Gürcistan'a giderek Tiflis şehrine karşı *gaza* yaptı. Kırıl Bagrat'ı tutup onu ihtida ettirdi ve Muğan'a gidip orada kışladı. Ertesi sene, Paskalya haftasında gidip Sünik (Karabağ) e yayıldı. Türkmenleri Amid suyu'na kadar takib etti, sonra tekrar gelip Van'ı yirmibeş gün kuşattı, yirmialtıncı günü zapt etti; kaleden 7000 adamı aşağı attı, sonra Semerkant'a gitti. Timur, altı sene sonra tekrar hareket ederek Bağdad'a gitti, orada pek çok adam öldürdü ve insan kelleleriyle bir minare yaptırdı. Sonra, Suriye taraflarına giderek orada da pek çok insanı öldürdü.

Sultan Ahmed'in oğlu Erinçak kalesinde bulunuyordu. Bunu haber alan Timur, büyük hiddetle Gürcistan'a yürüdü, orada günlerce kılıçlar işledi, çok tahribat yapıldı ve çok esir alındı; Tiflis'in büyük kiliseleri de yıkıldı. O, oradan Şam'a gitti ve Kudüs'e yaklaştı, fakat içeri girmedi ve büyük miktarda ganimeti hâmlen kendi payitahtına döndü.

Timur Sivas'a gelerek 2000'den fazla adamı diri diri gömdü ve yerine döndü. Ertesi sene Rum memleketine giderek Kemah'ı ve diğer birçok yerleri zapt etti. Ertesi sene de tekrar Rum memleketine döndü ve sayısız atlı ve (piyade) askerine malik olan Yıldırım Han'ı tuttu, askerlerini de kısmen esir etti, kısmen de dağıttı. Timur, 1403 senesinde şarka Ağuvank (Erran)a

44 Ararat eyâletinde.

giderek orada Bağağa⁴⁵ adlı bir şehir yaptırdı. Melâik yortusu günü, yeni şehre şiddetli kar yağdı ve şehri yapan askerlerden 4000 kişi telef oldu. Timur, bundan sonra kendi memleketi Semerkand'a gitti ve orada öldü (I, 52).

1407

Yeni Culfa, 24

Yazan: RAHİB MATEOS

Yer : Tatev manastırı

... İşbu İncil, 1407 senesinde, Okçu milletin⁴⁶ ortadan kalktığı ve onun yerine geçip Aderpatakan'a hakim olan canavar Timur'un torunlarından Ebu-Bekr'a karşı iki defa savaşarak onu yenen Kara-Yusuf'un zamanında yazıldı (I, 76).

Erivan, 3923

Yazan: RAHİB HOVANNES

Yer : Sünik (Karabağ)

... Memleketimize hâkim olan türkmen Yusuf, bu sene üzerine gelen Timur'un torunu Çağatay Ebu-Bekr'i yendi ve şimdi, 1407 senesinde, Yusuf saltanat sürmektedir (I, 83).

1408

Erivan, 7592

Yazan: HAGOP

Yer : Tatev

... Sünik memleketinde, İnanık (İvane)in oğlu Baron Simbat'ın hükûmet ettiği zamanda Tatev manastırında yazıldı. İşbu 1408 senesinde Kara-Yusuf Adırbaican'ı (Azerbaycan'ı) ve Tebriz'i aldı (I, 87).

1409

Erivan, 921

Yazan: SARKİS

Yer : Mezop manastırı

... İşbu kitap, 1409 senesinde, Yusuf Beğ'in hanlığı zamanında, Arceş'in Subar manastırında yazılmağa başlandı ve Mezop manastırında⁴⁷ bitirildi (I, 93).

45 Baylakan (?)

46 Ermeni müverrihleri, Şark Türkleri ve hususiyile Tatarları «Okçu millet» tabiriyle zikr ederler.

47 Van bölgesinde, müverrih Mezoplu Toma'nın reisi bulunduğu manastır.

1410

Erivan, 4737

Yazan: STEPANOS

Yer : Tışoğ köyü (Van).

... İşbu kitap, 1410 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu ve Kara-Yusuf'un istibdadı ve Emir *Ezdini*'nin memleketimizde beyliği zamanında Tışoğ denilen köyde yazıldı (I, 114).

1411

Erivan, 225

Yazan: SİVASLI HOVANNES

Yer : Akçakale

... İşbu İncil, 1411 senesinde, Der Hagop'un⁴⁸ katolikosluğu ve Okçu milletinden Yusuf Han'ın istibdadı ve Pir-Hüseyn'in beyliği zamanında Bagaran eyaletinde⁴⁹ Akçakale denilen Dikrana-bert'de yazıldı (I, 124).

1412

Yeni-Culfa, 531

Yazan: ?

Yer : Kars

... 1412 senesinde, meşhur Kars şehri, adil bir beğ olan Pir Hüseyn tarafından imar edildi (I, 134).

1414

Erivan, 6255

Yazan: SARKİS

Yer : Oşagan

... 1414 senesinde, Yusuf'un ve Sahat'in oğlu Pir Hüseyn'in hâkimiyeti zamanında Oşagan⁵⁰ kasabasında yazıldı (I, 162).

Erivan, 6034

Yazan: GAZAR

Yer : ?

... 1414 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu ve Emir-*Ezdin*'in Ermeni memleketinde hâkimiyeti zamanında yazıldı (I, 170).

48 Eçmiadzin katolikosu III. Hagop (1404-1411).

49 Ararat eyâletinin bir bölgesinin eski adı.

50 Erivan'ın yakınında.

1415

Pirgalemyan, 45

Yazan: GAZAR

Yer : İlovank (Vaş)

... 1415 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu, Kara-Yusuf'un hanlığı ve Ezdinşer⁵¹ ile oğlu Melik'in emirliği zamanında yazıldı (I, 177).

1416

Erivan, 2074

Yazan: GRİGOR

Yer : Erzincan

1416 acıklı senesinde yazıldı. Erzincan eyaletindeki ölüm ve katliâm olaylarını kaleme hikâye etmek imkân dışındadır. Kara-Yusuf denilen dinsiz müstebid Gürcistan'a da giderek Akhıltzka şehrini zapt etti, bütün erkekleri kılıçtan geçirdi, kadın ve çocukları da esir eyledi (I, 186).

1417

Erivan, 8689

Yazan: MATEOS MONOZON

Yer : Haçen

... Topal lâkabını taşıyan Timur ortadan kalktıktan sonra, Yusuf, onun oğulları ile üç defa savaştı, onları öldürdü, kalanları da kendi memleketlerine kaçırdı. Ahmed adını taşıyan asıl han, Babil (Bağdad)den Tebriz şehrine geldiğinde Yusuf onun üzerine de yürüdü ve öldürdü. Orada yalnız Şirvan emiri kalmıştı ki isyan etti. Yusuf üç defa ona karşı yürüdü ve son gelişinde onu birçok adamları ile beraber tuttu, Şirvan emiri'ne yardıma gelmiş olan sefil Gürcistan kralı Konstantin'i öldürdü ve ganimeti alıp gitti (I, 194).

Aynı yazmanın zeylinden;

... Bulduğumuz tarihten üç yıl evvel (1411), Gürcistan kralı Konstantin⁵², Yusuf tarafından öldürüldü. Onun kumandanlarından Piruman (Pir Ömer) Natanyatz ovasına⁵³ gelerek önce bizim manastırımızı yağma etti,

51 Emir İzzüddin Şir.

52 II. Konstantin (1407-1411).

53 Kur nehri kıyısında Çalağam.

Aynı ovanın emiri de Şirvan askerlerini alarak Kur nehrinin bu tarafına geçti (I, 197).

Erivan, 5444

Yazan: HOVANNES

Yer : Hizan

... İşbu İncil, 1417 senesinde, Der Davit'in Aktamar katolikosluğu zamanında Hizan şehrinde yazıldı. Mardin kalesine ve Tebriz'e hâkim olan Kara-Yusuf, Kürtleri ve İranlıları kendisine tâbi etmiştir, onlardan ağır vergiler talep etmektedir (I, 200).

Pirğalemyan, 53

Yazan: ?

Yer : Tzipnavank (manastırı)

... 1417 senesinde, Yusuf'un hanlığı, Sis katolikosu Der Grigor'un⁵⁴ ve Aktamar katolikosu Der Davit'in zamanında Tzipna manastırında⁵⁵ yazıldı (I, 203)

Pirğalemyan, 52-53

Yazan: ASDVADZADUR

Yer : Narek manastırı

... 1417 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu, Kara-Yusuf'un hükümdarlığı ve Melik-Mehmed'in bölgemizde beyliği zamanında Narek Manastırında (Van) yazıldı (I, 204).

1418

Erivan, 4151

Yazan: RAHİP ASDVADZADUR

Yer : S. Vardan manastırı

... 1418 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu, Yusuf Beğ'in hanlığı ve milletimizi himaye eden Emir Ezdin ile oğlu Melik-Mehmed'in eyâletimizdeki beylikleri zamanında, Rıştunik eyaletinde Şurp Vardan adını taşıyan manastırda⁵⁶ yazıldı (I, 220).

54 Eçmiadzin katolikosu VIII. Grigor (1411-1418).

55 Van bölgesinde.

56 Van bölgesinde, Van gölünün güneyinde.

1419

Erivan, 3714

Yazan: RAHİB GRİGOR

Yer : Tzipna vank

... İşbu İncil, 1419 senesinde, Der Boğos'un⁵⁷ katolikosluğu ve Karayusuf'un cihangirliği zamanında, Tzipna manastırında yazıldı. Bu yılda, şark taraflarından gelen kesif bir çekirge sürüsü Salmast'tan Erzincan'a kadar bütün ova, dağ ve vadileri kapladı ve ekinleri mahvetti. İnsanlar dehşet ve kıtlık içinde kıvrandı (I, 225).

Lwow, 145

Yazan: STEPANOS

Yer : Narek köy (Van)

... 1419 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu ve Emir-Ezidin'in oğlu Melik'in eyâletimiz beyliği zamanında Narek köyünde yazıldı (I, 231).

1420

Erivan, 2889

Yazan: ?

Yer : Ağuvank (Arran)

... 1420 senesinde, Der Karabet'in Ağuvank katolikosluğu ve kahraman büyük Yusuf'un hükümdarlığı zamanında yazıldı. O (Yusuf), bir Müslüman olmakla beraber, hıristiyanlara, papazlara ve kiliselere karşı hayırsever bir zattır. Yedi seneden beri çekirge bütün memleketi perişan etti ve halâ korku içindeyiz (I, 240).

1421

Erivan, 4522

Yazan: RAHİB KARABET

Yer : Ağet (Ahlat)

... 1421 senesinde, bu kitabı korku içinde firar ederken yazdım; çünkü hayırsever ve âdil bir hükümdar olan Çağatay Şahruh Ahlat'a gelerek Türkmeni kaçırdı. Türkmenler, önce memleketin iç taraflarına kaçtılar ise de, 150000 atlı ile beraber tekrar geldiler, fakat Baguan'a yakın Vağarşakert⁵⁸ bölgesinde Çağatay askerleri tarafından hezimete uğratıldı. Tatlı huylu ve merhametli bir zat olan Şahruh, kaçanları takip etmedi, esir edilenleri de serbest bıraktı (I, 249-250).

57 Eçmiadzin Katolikosu II. Boğos (1418-1430).

58 Eleşkirt.

Erivan, 4624

Yazan: HOVANNES

Yer : Lim adası

... İşbu İncil, 1421 senesinde, Arceş (Erciş) in karşısına düşen Lim adasında⁵⁹ yazıldı.

Bu sene (1421), Kara-Yusuf'un ölümünden sonra Ermeni ülkemizde büyük kargaşalık ve sarsıntılar oldu; çünkü bütün askerler şaşkınlık içinde birbirini vuruyorlar ve soyuyorlardı. Askerlerden ayrılan ve *Pornak* denilen beşbin hanelik kabile, Kaçberunik⁶⁰ memleketine gelerek pek çok ganimet ve esir aldılar. Ardzge (Adilcevaz) kalesinde bulunan Yusuf'un oğlu onları karşılayarak hüsni-kabul gösterdi ve onları ev barkları ile beraber memleketin içinde dağıttı. Onların yedi ay hıristiyanlara yaptıklarını anlatmak mümkün değildir. Ben de, kardeşim Vardan ile beraber bu sırada Lim'e kaçtum (I, 254).

Yazan: MIGIRDİÇ

Yer : Van bölgesi

... 1421 senesinde, Şark hükümdarı Şahruh'un korkusundan Varak manastırına iltica ettik. Bu sene, Çağatay, Vağarşakert'te Türkmen Yusuf'un oğullarını yendi (I, 255).

Pirğalemyan, 66

Yazan: SİMEON

Yer : Marmet köyü

... İşbu İncil, 1421 senesinde, Der Boğos'un Sis katolikosluğu ve Der Davit'in Aktamar katolikosluğu ve Skandar (İskender) Han'ın Vaspurakan eyaletini işgal ettiği zamanda Marmet denilen köyde (Van) yazıldı (I, 266)

1422

Erivan, 9248

Yazan: SİMEON

Yer : Erzincan

... İşbu kitap, 5 Eylül 1422 tarihinde Erzınga (Erzincan) şehrinde bitirildi. Yazımın fenalığı ve hataları için beni mazur görünüz, çünkü çok acıklı bir zamanda yazılmıştır. Osman üzerimize gelip şehrimizi üç hafta muhasara altında tuttu, yiyecekler tükendi, ele geçirilenler kısmen öldürül-

59 Van gölünde.

60 Van eyâletinin bir bölgesi.

dü, kısmen de esir edildi. O, okadar sıkı bir muhasara yaptı ki bir *mot*⁶¹ ekmeğin fiatı 800 dirheme, bir mot tuz da 1200 dirheme çıktı. Fakat Allah merhamet etti ve şehrin emiri, yiyeceği olmayanların hepsinin şehir dışına çıkmalarını emretti ve hepimizi dışarı çıkardılar. Allahın sınırsız inayeti sayesinde Osman'ın yüreği tatlılaştı ve o, dışarı çıkanların yedeğine adam koyarak istedikleri yere gitmelerine izin verdi (I, 289-290).

1424

Kudüs, 1941

Yazan: ?

Yer : ?

... İşbu 1424 senesinde, Skandar (İskender), birçok atlı ile Rıştunik memleketine geldi, Van kalesini kuşattı ve ölüm, esaret ve ateşle büyük tahribat yaptı. Onlar kiliseleri tahrib ettiler ve kitapları alıp Sığert (Siirt)e getirdiler; Koca Gork da 1500 dirheme mukabil işbu İncil'i kurtardı (I, 314).

Erivan, 1303

Yazan: KIRAGOS

Yer : ?

... 1424 senesinde, Skandar (İskender) Han Van kalesini aldı. Birçok hıristiyan yabancı memleketlere kaçarak dağıldılar... (I, 314).

Erivan, 4435

Yazan: RAHİB HOVANNES

Yer : Sanahin manastırı

... İşbu İncil, 1424 senesinde, Aleksander'in Gürcistan kiralığı, Türkmen İskender'in istibdadı ve Der Boğos'un katolikosluğu zamanında Lori eyâletinde, meşhur Sanahin manastırında yazıldı (I, 315).

1425

Erivan, 5542

Yazan: sahibi Tuna Minas

Yer : Aktamar

... İşbu İncil, 1425 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu zamanında Aktamar adasında yazıldı. Bütün Ermeni ülkesi, Okçu milletin eli ile tahribata ve talana uğramıştır. Tebriz'in sâhibi müstebid Mirza İskender, Osttan şehri Emiri Ahmed'i bir seneden beri Erzincan kalesinde hapsedmiş ve ondan metin kalelerini talep etmektedir. O (İskender), Ağbak, Karbah ve

61 1 *mot* = takriben 10 kilo.

Ostan dâhil olmak üzere Bageş (Bitlis)e kadar olan Ermeni ülkesini ıssız bir hale getirmiştir. Memleket halkı yalın ayak ve aç bir halde yabancı yerlere dağılmış, bir kısmı da adamız (Aktamar)a iltica etmiş bulunuyor.

Milletimizin başına gelen diğer bir felâketi de hikâye edeyim : Bizim emirlerimizi himâye eden Amid hâkimi Osman Beğ, birçok askerle beraber gelerek Erciş ve Ardzge'yi (Adilevaz) tahrib ve yağma etmiştir... (I, 326).

Pirgalemyan

Yazan: KARABET

Yer : Hizan

... İskender, bizim emirimiz Ahmed'i tuttu ve birçok askerle üzerimize gelerek Van kalesini elli gün muhasara etti, fakat zapt edemedi. O, Tebriz'e gittikten sonra, ilkbaharda asker sevk ederek bizim memleketimiz olan Rıştunik'i tahrib etti, ben de Hizan'a kaçtım ve işbu İncil'i 1425 senesinde orada bitirdim (I, 328).

Erivan, 4876

Yazan: HAGOP

Yer : Harabast manastırı⁶²

... 1425 senesinde, Osman'ın askerleri ve *Roşkan*'ın⁶³ atlıları gelerek memleketimizi esarete uğrattılar ve çok kan akıttılar... (I, 329).

Erivan, 1114

Yazan: STEPANOS

Yer : Tsakavank

... 1425 senesinde, Der Boğos'un katolikosluğu ve Ermeni milleti için ikinci *Aşraf*⁶⁴ olan Skandar'ın(İskender) istibdadı, eyâletimiz⁶⁵ beyleri olan Sahat'ın torunları Pir Gaib'in⁶⁶ ve Avdul'un zamanlarında yazıldı (I, 335).

Erivan, 4097

Yazan: HOVANNES

Yer : Harcotzköy (Hizan)

... 1425 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu ve Hakyari memleketini zapt eden Skandar(İskender)'in hanlığı zamanında yazıldı (I, 342).

62 Van bölgesinde.

63 Emir Şemseddin'in reisi bulunduğu kürt aşireti.

64 Cihangir tarafından 1356'da öldürülen Hasan Kaças'ın kardeşi Eşref.

65 Ararat eyâletinde eski adı Godayk olan bölge.

66 Pir-Gayb Beğ.

1426

Erivan, 5568

Yazan: BEDROS

Yer : Bergri

... 1426 senesinde, Yusuf'un oğlu İskender'in hanlığı zamanında Bergri⁶⁷ eyaletinde Yeğevank manastırında yazıldı. Üç senedir ki o (İskender) her yıl gelip Van ve Ostan bölgelerini tahrib ve talan etmektedir. O, Van'ı zapt ettiği vakit biz de bütün ruhanî ve halk yabancı yerlere kaçarak perişan bir halde dolaştık (I, 353).

Kudiis, 1582

Yazan: GRİGÖR

Yer : Tateosivank

... 1426 senesinde, payitaht şehir olan Tebriz'de yazıldı. Bu sene, Karayusuf'un oğlu İskender, Magu'nun metin kalesini zapt etti ve «Dyophisite» Aktarma milletini⁶⁸ uzak diyarlara dağıttı (I, 353).

Pirğalemyan

Yazan: KİRAGOS

Yer : Mardin şehri

... İşbu İncil, 1426 senesinde, Der Boğos'un katolikosluğu, Mirza İskender'in hâkimiyeti ve Emir Nasr'ın Mardin beyliği zamanında Mardin şehrinde yazıldı (I, 354).

1427

Pirğalemyan

Yazan: HOVANNES

Yer : Hizan

... İşbu İncil, 1427 senesinde, Skandar(İskender)'in hanlığı ve bizim emirimiz Davud'un zamanında Kamagiel manastırında (Hizan) yazıldı (I, 367).

1428

Erivan, 6324

Yazan: TUMA MİNASENTZ

Yer : Aktamar

... İşbu incil, 1428 senesinde, Der Davit'in katolikosluğu ve Mirza

67 Van gölü'nün kuzeydoğusunda Erciş'in doğusunda bir şehir.

68 «Aktarma», Ermeni mezhebinden katolik mezhebine geçenleri ima eden bir tâbirdir. Clavijo, Magu (Makû) kalesinin sahibi olup katolik bir Ermeni olan Nurettin ile oğulları ve kale hakkında geniş mâlûmat vermiştir (*Embassy to Tamerlane*, London 1928, s. 144-145).

Skandar(İskender)'in hanlığı zamanında Aktamar adasında yazıldı. O (İskender), ülkemizi işgal edip Aktamar'ı, Ostan memleketinin metin kalelerini, Amuk'u ve Heşt (?) ve Nevan (?) a kadar olan bütün yerleri hâkimiyeti altına aldı. Onun yaptığı fenalıkları ve on seneden beri memleketimizi kavuran borayı yazı ile anlatmak imkân hâricindedir.

Gözümüzle gördüğümüz başlıca olayları kısaca hikâyeye edeyim :

1419 senesinde, deniz kumu gibi kesif bir çekirge akını oldu. Akın hasat vaktine rastladığı için mahsülün ancak bir kısmı mahvoldu; fakat çekirgeler yumurtalarını bırakmış olduğundan, ertesi sene büyük hasar oldu ise de, memleketimizin emiri Şemseddin su getirtti, suyun arkasından da kuşlar geldi ve çekirge imha oldu.

1421 senesinde, Şark hükümdarı Mirza Şahruh, sayısız askerle hareket etti. Tebriz hâkimi Kara-Yusuf öldü, oğlu amir Skandar (İskender), Çağatay ile savaşarak yenildi, askerlerinin birçoğu öldürüldü, kendisi de güç halle kaçarak kurtulabildi. Şark hükümdarı (Şahruh) da, muazzam ganimeti alarak kendi ülkesine gitti ve taht (Tebriz) sahipsiz bir vaziyette kaldı. Skandar tekrar dönerek Tebriz'i zapt etti ve birçok asker topladıktan sonra ertesi sene Ahlat üzerine geldi ve pek çok hıristiyanı esarete uğrattı... Sakandar... memleketimize geldi... esirleri beraber alarak Tebriz'e gitti.

1423 senesinde, Skandar, birçok askerle Avrel (Ebril?) üzerine yürüyüp zapt etti. Memleketimizin emiri Melik-Mehmed, hediyeleri hâmilen, harb işleri için yanına gitti, fakat o (Skandar) onu zehirleyip öldürdü. Memleketimiz halkı bundan dolayı büyük bir yas içine düştü. Aynı sene, memleketimizde çocukları kiran ölüm yayıldı, iki sene sürdü ve pek çok ocaklar çocuksuz kalarak söndü.

1424 senesinde, Skandar, Ostan hakimi Sultan Ahmed'i ve Bitlis hakimi Şemseddin'i yalan sözlerle yanına çağırıp ikisini de tuttu. Şemseddin'i Ahlat'ta öldürdü, kendisi de, zincirle bağlı tuttuğu Sultan Ahmed'i beraber alarak, sayısız askerle Van üzerine geldi. Memleketimizin iki sene sürece uğradığı talan ve tahribat ve bizim de Aktamar adasında bundan duyduğumuz acı yazı ile anlatılamaz.

1425 senesinde, Mirza Skandar, Van'ı ve diğer bazı kaleleri zapt ve memleketi yağma etti. Ertesi sene de Bitlis üzerine yürüdü. Bitlis üç seneden beri muhasara altında bulunuyor; sonunu Allah bilir.

1427 senesinde, Skandar, Magu kalesini hıristiyanların elinden aldı... Bütün hıristiyanlar bundan son derece acı duydular, çünkü ülkemizde yalnız burası hıristiyanların elinde kalmıştı, şimdi ise o da ortadan kalktı (I, s. 374-76).

Erivan, 4156

Yazan: *BİTLİSLİ MELKİSET*

Yer : Erciş

... İşbu İncil'in yazılması 1428 senesinde, Der Boğos'un katolikosluğu zamanında Bağış (Bitlis) de başladı ve Erciş'te bitirildi. O günlerde Skandar gelip şehrimizi (Bitlis'i) muhasara etti, büyük tahribat yaptı, biz de kaçarak Kaçberunik memleketine iltica ettik (I, 378).

Pinğalemyan

Yazan: *HOVANNES*

Yer : Mezop manastırı

... 1428 senesinde, İran ve Mezopotamya'ya, Suriye'ye ve Ararat Ermeni memleketine ve Erzincan, Mardin, Bağdad, Sultaniye ve Tebriz'den büyük Kur nehrine kadar olan ülkelere hâkim olan Mirza İskender'in zamanında yazıldı (I, 380).

Viyana, 224

Yazan: *KARABET*Yer : Gıdutz vank⁶⁹

... 1428 senesinde, İran ve Mezopotamya'ya, Suriye'ye ve Ararat Ermeni memleketine ve Erzincan, Mardin, Bağdad, Sultaniye ve Tebriz'den büyük Kur nehrine kadar olan ülkelere hâkim olan Mirza İskender'in zamanında yazıldı (I, 380).

Erivan, 6401

Yazan: *MOVSES*

Yer : Ançoğud

... 1428 senesinde, Mirza İskender'in hanlığı, Beşken'in ve Şaban'ın beylikleri zamanında Ançoğud köyünde⁷⁰ yazıldı (I, 382).

Paris, 33

Yazan: *GRİGOR*Yer : Manueli vank⁷¹

... 1429 senesinde, iltica ettiğimiz bu manastırda yazıldı. Bu senede, Leng-Timur'un oğlu Şahruh, birçok asker ve atlı ile beraber Semerkand'dan gelip Tebriz şehrini zapt etti, Türkmenleri talanladı ve onlardan birçok esir

69 Van gölünde, aynı adı taşıyan adacık ve manastır.

70 Sünik (Karabağ) eyâletinde.

71 Ararat eyâletinin Garni bölgesinde bir manastır.

aldı. Fakat o, iyilikle hareket ederek katliâm yapmadı, yalnız Türkmenleri târumâr eyledi. Hıristiyanlar ise kaçarak mağaralarda saklandılar. Kaçan Türkmenler Ermeni memleketini yağmaladılar ve büyük tahribat yaptılar. Onların (türkmenlerin) ilkbaharda bütün milleti esarete uğratacakları korkusu içindeyiz (I, 391).

1430

Erivan, 94

Yazan: MEKHİTAR
Yer : Mağardi vank⁷²

... 1430 senesinde, Şahruh Han'ın gelip memleketimizde büyük hasar yaptığı ve Ermeni milletimizi esarete uğrattığı acıklı zamanda yazıldı. (I, 396)

1431

Erivan, 6430

Yazan: GRİGOR
Yer : Amid

... İşbu İncil, 1431 senesinde, Der Konstantin'in⁷³ katolikosluğu ve Şah Osman Bahadır denilen beylerbeyinin hâkimiyeti zamanında Mezopotamya eyâletinin Amid şehrinde yazıldı. Bu yılda, bütün memleket ve bilhassa Amid şehri Allah'ın gazabına uğradı ve palalı milletlerin kılıçları kınlarından çıktı. Şehrin dışında ve köylerde öldürülenler 6000 olarak sayılmıştır (I, 403).

Pirğalemyan

Yazan: NERSES
Yer : Hizan (?)

... İşbu İncil, 1431 senesinde, Der Konstantin'in Eçmiadzin katolikosluğu, Der Davit'in Aktamar katolikosluğu, İskender'in hanlığı ve Emir Davud'un bizim memleketimizde beyliği zamanında yazıldı (I, 412).

1432

Erivan, 965

Yazan: DAVİT
Yer : Ezeran manastırı

... 1432 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve İskender'in ci-

72 Cülfa yakınında bir manastır.

73 Eçmiadzin katolikosu VI. Konstantin (1430-1439).

hangirliği zamanında Eğekyatz⁷⁴ bölgesinde Ereran manastırında⁷⁵ yazıldı. Bu acıklı zamanda o kadar şiddetli bir açlık oldu ki insanlar mekruh hayvanları yediler ve Tebriz'de insan eti satıldı. Bu felâkete Çağatay denilen milletten Şahruh'un ikinci defa olarak memleketimize gelmesi sebep oldu. O, birçok yerleri tahrib ve pek çok adamı esir etti. Vaspurakan ve Kaçberunik memleketinde kadın ve çocuk kalmadı, hepsi Semerkand'a götürüldü, bunun arkasından açlık zuhur etti. Memleketimiz dört seneden beri karışıklık ve heyecan içindedir (I, 419).

Pirğalemyan

Yazan: MIGIRDİÇ

Yer : Erciş

... 1432 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve memleketleri yıkan akılsız İskender'in hâkimiyeti zamanında Kaçberunik memleketinin Erciş denilen şehirde yazıldı (I, 425).

Kudüs, 1957

Yazan: GRİGOR

Yer : Çimişgezek

... İşbu İncil, 1432 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve Osman Beğ'in cihangirliği zamanında Çımışgadzak bölgesinde Ergan-Inguzentz Erciş denilen şehirde yazıldı (I, 425).

1433

Erivan, 4963

Yazan: TUMA

Yer : Urantz köyü

... İşbu İncil, 1433 senesinde Urantz köyünde⁷⁶ acıklı bir zamanda yazıldı. Bu zamanda, dinsiz Piri-Beğ gizlice gelerek Aktamar adasını kuşatıp zapt etti, biz de bu incili yazdığım Urantz köyüne kaçtık (I, 433).

Erivan, 4915

Sahibi: HOVANNES

Yer : Mogk

... İşbu İncil'i, 1433 senesinde, Mogk bölgesinin⁷⁷ Surpgantz köyünde

74 Van'ın kuzeyine düşen bölgenin eski adı.

75 Van'ın kuzeyinde.

76 Van bölgesinde.

77 Van eyâletinin bir bölgesi.

satın aldım. Şarktan atıllar geldi, başkenti aldı, halkı esir etti. Pir-Beg, Ak-tamar'a girdi, kiliseyi yağmaladı (I, 434).

1435

Kudüs, 25

Yazan: MINAS

Yer : Çimeşgezek

... 1435 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu, Osman-Beg'in hanlığı ve Hoşkadem'in bölgemizdeki *naipliği* zamanında Ergan-Inguzyatz nâm manastırda yazıldı (I, 449).

Erivan, 1380

Yazan: MEZOPLU TOMA

Yer : Mezop manastırı

... İşbu kitap, 1435 senesinde, Kaçberunik memleketinde Mezop manastırında yazıldı. Kitabım henüz bitmemişti, Şahruh birçok askerle beraber memleketimize gelip Erinçak kalesini kuşattı; Türkmenler de Ermeni memleketinin iç taraflarına gittiler. Onların hükümdarı İskender, Amid'in ve bütün Diyarbekir'in hâkimi olup hıristiyanları seven bir zat olan Osman'ı öldürdü. Biz ise, Ahlat şehrine iltica ettik, buradan da geceleyin Bitlis dağlarına kaçtık (I, 452).

Erivan, 4840

Yazan: KARABET

Yer : Van

... İşbu İncil, 1435 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğunun acıklı bir zamanında Van şehrinde yazıldı. Birikmiş günâhlarımızdan dolayı Horasan kapısı açılarak Timur'un oğlu Şahruh Ermeni memleketine geldi. Kara-Yusuf'un oğullarından İskender memleketin iç taraflarına gitti ve Kara-Osman'ı, oğlu ve diğer birçok adamları öldürdü. Kardeşi Cihanşah ise, Şahruh'un yanına gelip itaat etti ve onun emriyle Tebriz'de oturdu. Böylece iki kardeş birbirine düşman oldular. Biz ise, ne olacağımızı bilmiyoruz... (I, 457).

Erivan, Der Movsesyan Kataloğu

Yazan: GRİGOR

Yer : Amid

... Der Konstantin'in katolikosluğu ve Ali-Beg'in oğlu Osman Beg'in hâkimiyeti zamanında Amid şehrinde yazıldı. Allah onu düşmanlarına karşı muzaffer eylesin... (I, 458).

1436

Erivan, 4117

Yazan: PİSKOPOS HOVANNES

Yer : Gırdzanis köy

... 1436 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve Aleksandr'ın Gürcistan kiralığı zamanında, Gürcü memleketinde Tiflis payitahtının yakınında bulunan Gırdzanis köyünde yazıldı. Bu acıklı zamanda, dinsiz Şahrüh gelerek memleketi büyük tahribata uğrattı. Biz Kudüs'e giderek mukaddes yerleri öptükten sonra avdet ederken, Dınişk'tan kitabıma lâzım olan kâğıdı alarak Gürcistan'a geldik. Kâğıdı oraya bırakıp Gantzag (Gençe)ye, özlediğim kardeşimin yanına gittik; fakat dinsiz Çağatay'ın tazyikine maruz kalarak kilisemizin bütün eşyası ve kitaplarını alıp kervanlar halinde hepimiz Gürcistan'a geldik. Ağıstav (Ağıstafa)ya kadar geldiğimizde, çağatay ılgar (tatar atlıları)na rastladık ki bunlar hepimizi soydular ve pabuçlarımızı bile alarak bu kış kıyamet gününde bizi çırıl çıplak bıraktılar. Kazazanibert denilen yere geldiğimizde, hıristiyanlar gelip bizi giydirdiler ... (I, 461).

Erivan, 5543

Yazan: DANİEL

Yer : Aktamar

... İşbu İncil, 1436 senesinde, Der Zakarya'nın⁷⁸ katolikosluğu zamanında Aktamar adasında yazıldı. Bu acıklı zamanda, dinsiz zorba Piri-Beğ gelip Aktamar'ı zapt etti ve büyük tahribata uğrattı. Biz de Urantz köyüne kaçtık ve iki yıl orada kaldık ... (I, 463).

Pirgalemyan

Yazan: STEPANOS

Yer : Bitlis

... 1436 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve Kara-Yusuf'un oğlu olup Derbend'den Sivas'a kadar olan memleketleri tahrib eden İskender'in istibdadı ve bizim emirimiz Şeyh Mahmud'un zamanında Bitlis'de yazıldı (I, 465).

Pirgalemyan

Yazan: MIGİRDİÇ

Yer : Çimeşgez

... 1436 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve Ali Beğ'in ci-

78 Aktamar katolikosu III. Zakarya (1434-1464).

hangirliği zamanında, Frikya eyaletinin Hierapolis şehrinde⁷⁹, Garmir-vank'-da yazıldı (I, 466).

1437

Erivan, 8979

Yazan: ŞİMAVON

Yer : Sanahin

... 1437 senesinde, Gürcistan kralı dindar Aleksandr'ın, Orpelyan hanedanından olup bölgemizin hâkimi olan Beşken'in ve oğlu Rıstam'ın zamanında Sanahin manastırında⁸⁰ yazıldı.

... Bu acıklı zamanda, Leng-Timur'un oğlu Şahruh, birçok askerle beraber güneyden hareket ederek memleketimizi tahrib, halkı da esir etti; memleketimizi zapt etmiş olan Yusuf'un oğlu İskender'i kaçırdı... milletimizin teselli kaynağı olan Beşken⁸¹, müstebidin nezdine giderek esirleri onun askerlerinin elinden kurtardı (I, 470).

Haleb

Yazan: MIKHİTAR

Yer : Siverek

... 1437 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu zamanında, Siverek'de yazıldı ... Mirza Şahruh, birçok askerle beraber gelerek memleketimizi büyük tahribata uğrattı. Biz de kaçtık, Amid şehrine geldik ve burada Siverek'de kalarak işbu İncil'i yazdım (I, 471).

Erivan, 9432

Yazan: Asdvadzadur

Yer : Ahlat

... 1437 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve, kardeşi İskender'i kaçırmak için Alınçak kalesini kuşatan Mirza Cihanşah'ın cihangirliği zamanında yazıldı (I, 472).

British Museum 2668

Yazan: AVEDİK

Yer : Palu

... İşbu İncil, 1437 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu ve Mezopotamya cihangiri Sultan Hamza'nın zamanında Palu bölgesinde Surp Georg adını taşıyan manastırda yazıldı (I, 476).

79 - Çemişgezek.

80 Eski Uti eyaletinin Lori bölgesinde meşhur manastır.

81 As'en Ermeni Orbelyan hanedanından prens.

1438

*Alişan, «Haygaran»**Yazan: HOVANNES**Yer : Ardzge*

... Der Konstantin'in katolikosluğu ve bölgemizin ruhanî reisi olan rahib Mezoplu Toma'nın⁸² zamanında yazıldı. Bu acıklı zamanda Çağatay Şahruh gelerek İskender'i kaçırdı... Şahruh'un atlıları, İskender'in kardeşi Cihanşah'ın bulunduğu Van kalesini muhasara ettiler. Cihanşah kaleden çıkarak Şahruh'un tarafına geçti, o da kendisini affetti ve memleketin hâkimiyetini kendisine bıraktı ve gitti. İskender geri gelerek kardeşini kaçırdı ve kendisi hâkim oldu. Cihanşah'ın beylerinden olup Amug kalesinde⁸³ kalmış olan Pir Ali, kaleden sık sık çıkarak Erciş ve Ardzge bölgelerine akın ediyor, insanları öldürüyor ve çocukları esir edip götürüyordu (I, 484).

*Pirğalemyan**Yazan: HOVANNES**Yer : Hağbad*

... 1438 senesinde, Gürcistan kralı Aleksandr'ın ve bölgemiz Lori'nin senyuru Orbelyan hanedanından Beşken'in zamanında, Hağbad manastırında⁸⁴ yazıldı. Ben, Ardızın köyünden papaz Asduadzadur, bu mukaddes kitabı gurbet içinde yazdırmağı çok arzuladım; fakat acıklı zamanlardı; çünkü büyük Harzem Timur'un oğlu Şahruh, birçok askerle beraber dört defa Tebriz'e karşı yürüdü. Esir edilen, öldürülen ve öteye beriye kaçarak kaybolanların haddi hesabı yoktur... Ben de bu acıklı günlerde yoksulluk içinde, Gürcü memleketinde gurbette iken işbu kitabı yazdırdım (I, 485).

*Erivan**Yazan: SARKİS**Yer : Akaltska*

... 1438 senesinde, Akaltska'da yazıldı. Bu acıklı zamanda, Şahruh İskender'e karşı yürüdü, o da Sivas'a kadar kaçarak birçok yerleri tahrib etti ve halkı esarete ve soğuktan ve açlıktan ölmeğe maruz bıraktı. O, Cihanşah'ın üzerine yürüdü; fakat bütün atlıları, daha kuvvetli olan Cihanşah'ın tarafına geçtiler, kendisi de kaçarak Erzincan kalesine kapandı ve nihayet orada öldü (I, 486).

82 «Timur ve halefleri»ne ait malûm eserin yazarı.

83 Vangölü'nün doğu kıyısında.

84 Lori bölgesinde meşhur bir Ermeni manastırı.

Pirğalemyan, 117

Yazan: KİRAGOS

Yer : Bitlis

... 1438 senesinde, Der Konstantin'in katolikosluğu, Cihanşah'ın hanlığı ve Şeyh Mehmed'in şehrimiz emirliği zamanında Beş Horan nam manastırında yazıldı. Bu yılda, Mirza Cihanşah'ın kardeşi İskender kendi oğlu tarafından öldürüldü ve tahta Cihanşah oturdu (I, 487).

1439

Viyana, 7

Yazan: SİMEON

Yer : Avak-vank

... 1439 senesinde, bu yıl vefat eden Der Konstantin'in katolikosluğu ve eyâletimiz Egeğyatz (Erzincan)ın murahhası Piskopos Der Hovannes'in zamanında Surp Lusavoriç'de yazılmağa başlandı. Khul, 100000 askerle geldi ise de tahribat yapmadı, fakat kendisinden sonra gelen Aykhanlı (Akoyunlu?) pek çok tahribat yaptığından Surp Lusavoriç'de kalamadım ve Allah'ın lûtfu ile kitabım 20 nisan günü Avak-vank'da⁸⁵ bitirildi (I, 496).

Pirğalemyan, 120

Yazan: ?

Yer : Kemah

... 1439 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve hıristiyanları koruyan, haris bir adam olmayıp pek çok iyilikler yapan Yakub Beğ'in hâkim olduğu zamanda Kemah denilen bölgemizin Dzmanarni manastırında yazıldı (I, 498).

1440

Erivan, 4696

Yazan: HOVANNES

Yer : ?

... Yusuf Beğ'in oğlu olup Tebriz müstebidi olan Cihanşah, Şark hükümdarı Şahruh'un emri üzerine, kardeşi İskender'i Khan denilen oğlunun eli ile Erinçak kalesinde öldürdü. Kendisi, tabiiyet göstermeğe gelmediği ve muayyen vergiyi vermediği için Gürcistan kralı Aleksandr'a karşı kin beslediğinden 20000 askerle beraber Gürcistan'a taarruz etti... Onlar Tiflis şehrini tahrib ettikten sonra Şamşülde şehri üzerine gelerek Hamparsum yortusuna kadar 40 gün muhasara altına tuttular. Şehrin halkı, kırallarının yardımı geleceğini ümit ediyordu, oysa o, sırf kendi şahsını ve servetini dü-

85 Erzincan bölgesinde manastır.

şünmeğe baktı. Açlık ve susuzluk içinde kalan şehir halkı, şehrin müdafaa-sını gevşetmiş olduğundan, onlar sur'u gizlice yarararak içeri girdiler... halk-tan 1000 kişiyi öldürdüler, erkek ve kadın 10000 kişiyi de esir olarak Mı-sır, Horasan ve diğer Türk illerine dağıttılar.... Bu olaylar 1440 yılında vukubulmuştur⁸⁶.

1441

Erivan, 6862

Yazan: ?

Yer : Hağbad

... İşbu İncil, 1441 senesinde, Hağbad manastırında yazıldı. Bu yıl, Kara-Mehmed'in oğlu Türkmen Yusuf'un oğlu Tebriz hanı Mirza Cihanşah, birçok asker ve atlılarla Gürcistan'a yürüdü. Bunun üzerine, Gürcü milleti Apkazy'a kaçtı; Gürcistan'a gelmiş olan Ermeniler ise düşmanın eline düştüler... Onlar (Cihanşah'ın askerleri) metin Şamşülde şehrini üç ay muhasara altına aldılar ve nihayet halkı yalan yeminle kandırarak zapt etti-ler... (I, 515).

Tebrizli Arakel, s. 321-22

Yazan: VARDAN

Yer : Van

1441 senesinde, Gürcistan'a yürüyen ve Şamşülde kalesini zaptederek 9000 hıristiyanı kılıçtan geçiren Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında, Vas-purakan eyaletinin Van şehrinde yazıldı.

Bu yılda dehşetli bir alâmet zuhur etti. Ahlat ve Bitlis'in arasında bu-lunan Nemrut dağı güreledi ve insanlar dehşete kapıldılar. Dağdaki buzlar yarıldı, yarıklardan duman ve alev çıkmağa başladı. Alevlerin içinde taşlar eriyor ve iri kayalar şiddetli gürültü içinde havaya uçuyorlardı. Ahlat şehri yıkılacak diye herkes korkudan titriyordu. Bunları gözlerimle gördüm (I, 415-416).

1442

Erivan, 996

Yazan: TİMOKLU OHANNES

Yer : Sergevil köyü

... 1442 senesinde, Der Kiragos'un⁸⁷ katolikosluğu, Cihanşah'ın han-

86 Kolofonun bulunduğu yazma bir *Ephémérides*'dir ve sözü geçen vaka aynı yılın 22 aralık gününde gösterilmiştir.

87 Eçmiadzin katolikosu Girakos (1441-1442).

lığı, Vakhtang'ın⁸⁸ Gürcistan krallığı ve bölgemizde Ali Bag'in emirliği zamanında Ararat eyaletinin Sergevili köyünde yazıldı.

Bu zamanda Şamşülde hıristiyanlarının öldürüldüğü acıklı olay vukubuldu. Cihanşah mirza, şeytanın tahrikiyle büyük bir ordu ile gelip kaleyi 4 ay muhasara etti. Kaledekiler, onların yalan yeminine inanarak kale kapısını açınca içeri dalan dinsizler 3000'den fazla insanı kılıçtan geçirdiler. Onlar, aldıkları 9000'den fazla esiri aralarında paylaştılar ve onları şarka doğru Horasan'a, batıya Rum memleketine, güneye Arabistan'a ve kuzeye Dağıstan'a sevk ederek dağıttılar ... (I, 531-534).

Tebrizli Arakel, s. 322

Yazan: KARABET

Yer : Van

... Der Kiragos'un katolikos seçildiği 1442 senesinde ve aynı senede Çulamerg'i zapt eden Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında Van şehrinde yazıldı (I, 536).

Erivan, 939

Yazan: KALUST

Yer : Ağçotzvank

... 1442 senesinde, Der Kiragos'un katolikosluğu ve ülkeleri tahrib eden Cihanşah'ın cihangirliği zamanında, Ararat eyaletinin Keği vadisinde, Ağçotz manastırında yazıldı. Cihanşah'ın bilhassa hile ile zapt ettiği Gürcistan'ın Şamşülde şehrinde halkı kılıçtan geçirdiğini ve kadın ve çocukları her tarafa dağıttığını yazı ile anlatmak imkân haricindedir... (I, 537).

Pirgalemyan, 128

Yazan: HOVANNES

Yer : Hizan

... 1442 senesinde, Der Kiragos'un katolikosluğu ve emirimiz olan kürd Emir Davud'un zamanında Gamağiel adını taşıyan manastırda yazıldı (I, 538).

1443

Eçmiadzin, 74

Yazan: HOVANNES

Yer : Bitlis

... 1443 senesinde, Der Kiragos'un katolikosluğu, kendi oğlu tarafın-

88 IV. Vakhtank (1443-1466).

dan öldürülen kardeşinin yerine geçen ve Gürcistan'a gidip büyük tahribat yaparak Şamşülde kalesini zapt eden, 2000 kadın ve çocuğu esir alan Cihanşah'ın hanlığı ve şehrimiz emiri Şeyh Mehmed'in zamanında Bağeş (Bitlis) şehrinde yazıldı.

Bu zamanda dehşetli bir alâmet oldu. Nemrut denilen dağın bir tepesi içten yanmağa, kayalar 5 arşın yüksekliğe uçmağa ve erimeğe başladı. Alevler beş günlük yol uzaktan görünüyordu. Aynı yerden hâlâ duman çıkmaktadır, dağ yarılmış ve muazzam bir uçurum açılmıştır (I, 546).

1444

Erivan, 4829

Yazan: MİNASENTZ TUMA

Yer : Aktamar

... İşbu İncil, 1444 senesinde, Der Zakarya'nın Aktamar katolikosluğu, Mirza Cihanşah'ın hâkimiyeti ve memleketimiz emiri Kılıç Aslan Beğ'in zamanında Aktamar adasında yazıldı (I, 566).

Paris, 48

Yazan: GRİGOR

Yer : Harput

... İşbu «Ephémérides», 1444 senesinde, Der Kiragos'un (?) katolikosluğu ve Sultan Hamza'nın Harput şehrini işgal ettiği zamanda Sinamut denilen kalede⁸⁹ yazıldı (I, 576).

1445

Pirğalemyan, 5-12

Yazan: MİNASENTZ TUMA

Yer : Aktamar

... 1445 senesinde, Der Zakarya'nın Aktamar katolikosluğu, Cihanşah'ın hâkimiyeti ve Van ile Ostan'a hâkim olan Kılıç Aslan'ın zamanında Aktamar'da yazıldı.

... 1412 senesinde, Aktamar katolikosu Der Davit'in, Kara-Yusuf'un hâkimiyeti ve memleketimiz emiri Emir *Ezdin*'in ve hıristiyanlara karşı hayırhah bir zat olan oğlu Melik'in zamanında, Stepanos adlı bir rahibin gayreti ile Surp Hagop nam kilise imar edildi ...

... 1427 senesinde, memleketimizde büyük kargaşalıklar oldu ve melun İskender, Kürdistan'ın metin kalelerini, Van'ı, Ostan'ı ve başka yerleri yerli hâkimlerin elinden aldı. O, 1425'de Van'ı, Pir-Beğ de 1431'de Akta-

89 Harput'ta.

mar'ı zapt ettiler. 1435 senesinde Şahruh geldi ve İskender kaçtı. Şahruh, memleketimiz beyliğine Cihanşah'ı tayin etti ve kargaşalık nihayet buldu... (I, 579-582).

Pirğalemyan

Yazan: KARABET

Yer : Van

... 1445 senesinde, Der Grigor'un⁹⁰ katolikosluğu ve Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında Van şehrinde yazıldı. Cihanşah, bu yılda, pek çok askerle beraber Akaltska'ya giderek birçok hristiyanı esir aldı ki bunların acıklı hallerini gözümle gördüm ... (I, 584).

Alişan, «Haygaran»

Yazan: ?

Yer : Bitlis

... Mirza Cihanşah'ın hanlığı ve şehrimiz emiri Şeyh Mehmed'in zamanında Bağeş (Bitlis)de yazıldı. Şeyh Mehmed cinnet getirdi ve bütün emirler gelip onun yerine kardeşinin oğlu emir Şemseddin'i tayin ettiler (I, 585).

Erivan, 6108

Yazan: GRİGOR

Yer : Argın kalesi

... 1445 senesinde, Der Kiragos'un (?) katolikosluğu ve Mirza Cihangir'in torunu olup metin Argın (Ergani) kalesinin tepesinde Surp Asduadzdzin nam kiliseyi⁹¹ yapmış olan Bahadır Osman'ın emirliği zamanında Argın kalesinde yazıldı (I, 590).

1446

Erivan, 4866

Yazan: STEPANOS

Yer : Bitlis

... İşbu «Ephémérides», 1446 senesinde, Der Kiragos'un (?) katolikosluğu, Cihanşah'ın hanlığı ve Şeyh Mehmed'in emirliği zamanında Bitlis

90 Eçmiadzin katolikosu X. Grigor (1443-1465).

91 Adı geçen kilise, Amid bölgesinin Ermeni ruhanî reisi olup, Uzun Hasan ile çok iyi münasebette bulunan meşhur piskopos Nakkaş Mıgırdiç tarafından 1433 yılında yapılmıştır. Aynı piskoposun gayretleri ile 1439 yılında da Amid'de yapılan ve aynı adı taşıyan muhteşem kilise ise, kubbenin yüksekliği bahane edilerek Sultan Hamza'nın emriyle yıkılmış, bilahire de Cihangir'in emriyle tekrar yapılmıştır.

şehrinde yazıldı. Şeyh Mehmed makamından indirilip yerine kardeşinin oğlu Küçük-Emîr Şemseddin geçirildi (I, 592).

Pirğalemyan, 152-153

Yazan: TUMA MİNASENTZ

Yer : Aktamar

... İşbu İncil; 1446 senesinde, Der Zakarya'nın Aktamar katolikosluğu zamanında Aktamar'da yazıldı. Mirza Cihanşah, bu yıl Bağdad'ı zapt etti (I, 595).

Pirğalemyan, 154

Yazan: HOVSEP

Yer : ?

... 1446 senesinde, acıklı zamanlarda yazıldı. Cihanşah Han, bütün şarklıları toplayarak birçok askerle Bağdad üzerine yürüdü, savaşlar fakat bir şey beceremediler, 2000 asker ve 300 beğ maktul oldu (I, 595).

Pirğalemyan, 153-154

Yazan: VARDAN

Yer : Van

... 1446 senesinde, Der Kiragos'un (?) ve Der Zakarya'nın (Aktamar) katolikoslukları ve bu yılda Bağdad'ı zapt eden Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında Van şehrinde yazıldı. Bu yılda, nurbahş büyük rahib⁹²... öldü (I, 596).

Pirğalemya, 145-151

Yazan: SARKİS

Yer : Erzincan

... İşbu «Ephéméerides», 1446 senesinde, Erzincan şehrinde yazıldı. Bu acıklı zamanda, yüreği katılaştıran Erzincan emiri, danışmanları ile müzakere ederek şehrimiz ve köylerimizdeki kilise ve manastırları yıkmaya karar verdiler. Kendisi birçok askerle beraber Kemah kalesinin üzerine yürüdü. Kendisi kaleyi zapt edince kiliseleri yıkılmalarını *mollalara* tenbih etmişti. Fakat Allah hıristiyan kullarına acıdı ve kiliseleri kurtardı, çünkü o (emir) geceleyin kaleye yaklaşınca bir iple bağlanıp, yukarı çekildi ve haps edildi. Kaçan askerler ise şehre gelerek onun oğlunu kendilerine emir olarak tanıdılar ve tekrar kiliseleri yıkmaya karar verdiler.

92 Yazmada, kast edilen rahibin adının yeri boş bırakılmışsa da, onun meşhur müverrih Mezoplu Toma olduğu aynı tarihli diğer birçok yazmalardan anlaşılmaktadır.

Bu vakadan bir ay sonra, 20 kişi ile beraber uzak bir memleketten gelen Şeyh Hasan'ın bir kardeşi, yapılan talanı ve hıristiyanların başlarındaki mavi alâmeti görünce, 20 adamı ile beraber saraya gitti, emirin oğlunu tuttu ve kendisi şehrin hâkimi oldu; hıristiyanlara da başlarındaki mavi işaretini çıkarıp ayinlerini serbestce icra etmelerini emretti.

Birkaç gün sonra, Kemah kalesinin hâkimi, Şeyh Hasan'ı serbest bıraktı. Şehrimizdeki mollalar, ona, şehre gelmesini, kendilerinin kapıyı açacaklarını ve kardeşini öldürüp eskisi gibi hareket edeceklerini gizlice bildirdiler. Bundan haberdar olan kardeşi Mahmud Beğ, onları hepbirden yakaladı, baş mollayı astı, diğerlerini işkenceye maruz etti, mallarını müsadere etti, kendilerini de memleketten kovdu.

Az zaman sonra, Şeyh Hasan, Kemah'tan çıkarak kendi memleketi olan Tercan'a giderken, o (Mahmud) arkasından asker sevk ederek kendisini tuttu ve haps etti.

... Bu olaylar, sonbahardan ilkbahara kadar geçen zamanda vuku buldu. Yazın ise, Mahmud Beğ'in kardeşinin oğlu ... Cihangir pek çok askerle beraber gelerek şehrimizi ayın 27'sinden 10 ağustosa kadar muhasara altına aldı, Erzincan bölgesini altüst etti, bütün köyleri yaktı, civar bölgeleri de tahribata uğrattı ... (I, 601-602).

1449

Pirğalemyan, 162-163

Yazan: TUMA

Yer : Arçonitz vank

... 1449 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Ermeni ve Süryanî memleketlerine hâkim olup sulhperver olan fakat ağır vergiler koyan Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın zamanında Kaçberunik eyaletinde Arçonitz manastırında yazıldı (I, 636).

1450

Erivan, 5355

Yazan: HOVANNES

Yer : Tzipna vank

... 1450 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Tebriz hanı sulhperver Cihanşah'ın zamanında Tzipna denilen manastırda yazıldı.

... 1440⁹³ senesinde, Mirza Cihanşah Gürcistan'a yürüyerek büyük tahribat yaptı ve çoğu Ermeni olan 12000 kişiyi kısmen öldürdü, kısmen de

93 Aynı kolofonun bir ilâvesidir.

esir eyledi. 1446 senesinde, Mirza Cihanşah, Erzincan şehrini, 1451'de de Ahlat ve Bitlis'i zapt etti (I, 644).

«Toros Ağbar», I, 223-225

Yazan: GAZAR

Yer : Divrik

...⁹⁴ Cihanşah, payitahtı Tebriz'den hareket ederek gelip Erzincan'ı zapt etti. Kutlu Beğ kendisine itaat etmemiş olup, Cihanşah ona karşı asker sevk etti ve büyük tahribat oldu. O, oradan da hareket ederek Kemah'ı zapt etti ... (I, 646).

1451

Alişan, «Haygaran»

Yazan: GRİGOR

Yer : Erzincan

... 1451 yılında, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın hanlığı zamanında Erzincan şehrinde yazıldı. Cihanşah, birçok askerle beraber Şark'tan üzerimize geldi ve birçok ülke ile şehirleri esarete ve tahribata uğrattı (II, 3).

Erivan, 1301

Yazan: DANYEL

Yer : Sevan adası

... 1451 senesinde, Der Grigor'un Eçmiadzin katolikosluğu ve Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hanlığı zamanında Sevan adasında⁹⁵ yazıldı (II, 5)

Erivan, 4893

Yazan: KARABET

Yer : Van

... 1451 yılında, Der Grigor'un (Eçmiadzin) ve Der Zakarya'nın (Aktamar) katolikoslukları ve Cihanşah'ın hâkimiyetinin acıklı zamanlarında Van şehrinde yazıldı (II, 6).

1452

Erivan, 4830

Yazan: PAPAZ GRİGOR

Yer : Aktamar

... İşbu İncili, 1452 senesinde, Der Zakarya'nın (Aktamar) katolikos-

94 Kolofonda tarih yoksa da, vakanın zamanına göre 1450 olması gerekir.

95 Gökçe gölü (Sevan)ın içinde bulunan adacık ve manastır.

luğu ve Cihanşah'ın birçok askerle beraber Ostan'a gelip bütün bir kış süresince orada kaldığı acıklı zamanda istinsah etmişimdir (II, 20-21).

1453

Kudüs, 2296

Yazan: RAHİB HOVANNES

Yer : Varak (Van)

... 1453 senesinde, Der Hovannes'in (?) katolikosluğu ve Cihanşah Han'ın cihangirliği zamanında yazıldı. Cihanşah, Şiraz'ı, İsfahan'ı ve başka şehirleri Çağata'nın elinden aldı (II, 35).

«Toros Ağbar», 305

Yazan: HOVSEP

Yer : Akantz

... 1453 yılında, Der Grigor'un katolikosluğu ve bütün memleketi elinde tutmuş bulunan Mirza Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında Erciş'in kuzeyine düşen Akantz kasabasında yazıldı (II, 34).

Pirğalemyan

Yazan: PAPA Z VARDAN

Yer : Van

... 1453 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Mirza Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında yazıldı. Cihanşah, bu yıl İran'a harbe gitti ve Horasan'ı aldı. Allah kendisine muvaffakiyet ihsan eylesin (II, 35).

«Toros Ağbar», II, 279-281

Yazan: PİSKOPOS DAVİT

Yer : Harput

... İşbu «Ephémérides», 1453 senesinde, Dulkadir⁹⁶ milletinden Süleyman Beğ'in hâkimiyeti zamanında yazıldı. Kale ve şehrimiz üç seneden beri Mısır sultanlarına tâbi ve onlarla müttefik olan Dulkadırların elindedir.

Bu yılda, İstanbul şehri Rumların elinden alındı. Hünkâr addedilen padişah, 500000 atlı ve piyade asker ve gemilerle taarruz etti ve İstanbul'a karşı üç sene savaştı. Frankların önderi olan Papa, inanç birliği kurmak üzere, Rumların patriği ve kırallarını Roma'ya çağırması olup onlar tam bir sene orada kaldılar. İstanbul'a döndüklerinde, Rum prensleri, patriğin ve kırımın frenleşmiş olduklarını zannetmişlerdi. Onlar öyle olmadıklarını birçok defa yeminle belirttilerse de inandıramadılar ve patrik ile kırala karşı

kin bağlayan prensler onlarla ittifak etmediler. Bundan dolayı, Gürlige adlı bir prens⁹⁷, Hünkâr'a gizlice haber gönderip, oradan uzaklaşmamasını, kendisinin şehri ele vereceğini söyledi. Bir gün, 100000 Türk askerinden 5000, Rumlardan da 10000 kişinin telef olduğu bir savaş esnasında, adı geçen prens Gürlige, şehrin kapılarından birini açtı... ve Türkler, padişahları ile beraber içeri girdiler. Patrik ve kıral ise, halktan 20000 kişi ile birlikte büyük bir gemi ile Roma'ya kaçtılar. Onlar bir aydan beri hazırlık görmüş olup bütün mukaddes eşyayı da beraberlerinde götürdüler.

Hıristiyan milletlerin uğradıkları felâketlerini burada hikâyeye edeyim: 1450 yılında, Cihanşah adını taşıyan Tebriz sultanı, 60000 askerle beraber gelip Erzincan'ı türkmenlerin elinden aldı, şehrin hakimi ile 40 namılı emiri de tutup Şark'a götürdü ve onlar orada öldürüldüler. O, Kemah'ı da zapt ederek, öldürülenlerin yanısıra, kadın ve erkek 10000 kişiyi esir etti. O, keza, İç-Tercan'ı, Yukarı-Tercan'ı, Babert (Bayburt)u, Geği (Kığı)yi, Koçak'ı, Kayl nehri (Kelkitçayı), Şıryan'ı, Sadağ'ı esaret altına aldı. Sonra, gidip Amid'i, Arğın (Ergani)yi ve Mardin'i beş yıl muhasara etti. Her gün savaş oluyordu, çünkü halk, kalelerden inerek düşmanlarını kırıyor ve tekrar kalelerine çekiliyorlardı. Perhiz devresinin son cumaertesi günü, Amid'i muhasara eden atlılar gizlice gelerek, tan yeri henüz ağarmadan, Arğın mıntakasını kuşattılar, dört köyü zapt ederek 500 kişiyi esir ettiler, 40 kişiyi de öldürdükten sonra yerlerine döndüler. Zarazart yortusu günü⁹⁸ de barıştılar ve Arğınlı esirler kurtuldular. Cihanşah, ne Arğın'a, ne Amid'e, ne de Mardin'e bir şey yapmadan kendi memleketine döndü (II, 31).

1454

Pirğalemyan, 174-76

Yazan: RAHİB İGNATİOS

Yer : Lim adası

... Yazımı, 1454 yılında, (Eçmiadzin) katolikosu Der Grigor'un ve Aktamar katolikosu Der Zakarya'nın zamanında, halen Kharabasta vank denilen Sukara manastırında⁹⁹ bitirdim. Bu acıklı günlerde dehşete kapılmış olan halk, düşmanın korkusundan kaçtı. Bir kısmı metin Lim adasına sı-

97 Sözü geçen prens, Latinlerle mezhub birliğine karşı olan Megadük Lukas Notaras'dır ki Bizanslı müverrih Dükas'a göre, «şehirde bir kardinalin şapkasını görmektense sultanın sarığını tercih ettiğini» söylemiştir.

98 Paskalya'dan önceki pazar günü.

99 Van bölgesinde.

ğindi, birçoğu da Amik¹⁰⁰ memleketine dağıldı ve atlıların eline düşerek soyuldular, birçok kişi de öldürüldü. Lim adasına sığınanlarımız ise, orada açlıktan çok iztirap çektik. Yazımın yarısını burada yazdım (II, 39).

Erivan, 905

Yazan: KARABET

Yer : Van

... 1454 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında Van şehrinde yazıldı. Cihanşah, birçok askerle beraber İran'a gitti, biz ise daima kaçıyoruz (II, 44).

Yazan: HOVANES MANGASARENTZ

Erivan, 6570

Yer : Erciş

... 1454 senesinde, Eçmiadzin katlikosu Der Grigor'un ve zâlim Cihanşah'ın hanlığı zamanında yazıldı. Cihanşah, Çağata'nın ülkesine giderek Şiraz'ı, İsfahan'ı ve diğer birçok şehir ve kaleleri zapt etti. Biz ise, korku ve kaçış içinde bulunuyoruz. Çünkü Uzun Hasan'ın askerleri bizi daima esir ve mallarımızı yağma ediyorlar (II, 40).

Erivan, 6653

Yazan: HOVANNES

Yer : Bazenitz vank

... 1454 senesinde, Zakarya'nın (Aktamar) katolikosluğu ve Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hâkimiyeti altında, müstebitlerin elinde milletimizin ağır vergilerle ezildiği acıklı zamanda yazıldı (II, 42).

Erivan, 905

Yazan: PAPAZ KARABET

Yer : Van

... 1454 yılında, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında yazıldı. Cihanşah, birçok askerle beraber İran'a girdi, biz ise daima öteye beriye kaçıyoruz (II, 44).

100 Vangölü'nün batı kıyısında, Lim adasının karşısına düşen metin bir burun üzerinde kale.

Pirğalemyan, 173

Yazan: PAPA Z KİRAGOS

Yer : Bitlis

... 1454 yılında, Der Grigor'un katolikosluğu, Cihanşah'ın hanlığı ve Şemseddin'in emirliği zamanında yazıldı (II, 46).

«*Toros Ağbar*», II, 445

Yazan: PAPA Z STEPANNOS

Yer : Bitlis

... 1454 senesinde, Der Grigor'un (Eçmiadzin) ve Der Zakarya'nın (Aktamar) katolikoslukları ve Okçu milletten emir Cihanşah'ın imparatorluğu zamanında yazıldı (II, 46).

1455

Erivan, 6683

Yazan: RAHİB GRİGOR

Yer : Hağbad

... 1455 yılında, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın hanlığında, ağır vergilerden dolayı esarete uğradığımız, kovalandığımız ve kaçıştığımız acıklı zamanlarda yazılmıştır (II, 51).

Pirğalemyan, 182

Yazan: PAPA Z HOVANNES

Yer : Erciş

... 1455 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Türk Cihanşah'ın ve Kürt Şemseddin'in hâkim oldukları zamanda Erciş'de yazıldı (II, 55).

Pirğalemyan, 181

Yazan: HOVANNES

Yer : Kamağiel manastırı

... 1455 yılında, Emirze Cihanşah'ın ve bizim Kürt emiri Mirza Kasım'ın zamanında yazıldı. Allah onu yenmez eylesin ve hıristiyanlara karşı yüreğini yumuşatsın, amin (II, 59).

1456

Pirğalemyan, 184

Yazan MIGİRDİÇ

Yer : Hizan

... 1456 senesinde, Der Grigor'un Eçmiadzin, Der Zakarya'nın Aktamar katolikoslukları, Cihanşah'ın hâkimiyeti ve Emir Süleyman'ın şehrimiz emirliği zamanında Hizan adını taşıyan şehirde yazıldı (II, 76).

1457

Erivan, 4472

Yazan: GAZAR

Yer : Lim adası

... İşbu «Ephémérides»i, 1452 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu zamanında, metin Lim kalesinde yazmağa başladım, fakat zamanımızda vukubulan acıklı olayların ve kargaşalıkların yüzünden ancak 1457 senesinde bitirebildim. Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah, Okçu milletin memleketine gidip Hemedan'ı, Sva'yı¹⁰¹ İsfahan'ı, Rey'i, Kazvin'i, Gilan'ı, Kaşan'ı, Şiraz'ı, Kirman'ı, Horasan'ı ve diğer birçok şehirleri zapt etti. Memleketin iç kısımlarında olan Kara Osman'ın torunu Hasan Beğ ise, Ermeni ülkesini çalkantı içinde muhafaza ediyordu (II, 79).

Erevan, 6861

Yazan: RAHİB HOVANNES

Yer : Tzipna vank

... 1457 senesinde, Arsen'in manastırımız reisliği, Adibeğ'in beyliği ve Cihanşah Han'ın hanlığı zamanında yazıldı. Bu sene, Cihanşah Bağdad'ı zapt etti; 60 emir esir alındı; 60000 kişi öldürüldü ve 30000 katır yükü mal da Kapan'a götürüldü. Şeytanın avanesi olan Cihanşah, tekrar Bağes (Bitlis), Muş ve Ahlat üzerine gelerek buraları yağmaladı. Kadın, erkek ve ruhanî olarak 1500 esir alıp götürdüler ki bunların her birini 500 *tamur*'a satıyorlar (II, 81).

Erevan, 4746

Yazan: HOVANNES MANGASARENTZ

Yer : Erciş

... 1457 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Şark'ta İsfahan'ı, Hamadan'ı, Şiraz'ı, Kirman'ı, Ezed (Ezed)i, Dağman (Damğan)ı ve bütün İran memleketini zapt etmiş ve kimseden korkmayan Cihangir'in zamanında Kaçberunik memleketinin Erciş şehrinde yazıldı (II, 86).

1458

Erivan, 6260

Yazan: HOVANNES

Yer : Hağbad

... 1458 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın Er-

menistan'ı istilâ etmiş olduğu zamanda, Lori bölgesinde meşhur Hağbad manastırında yazıldı (II, 98).

Pirğalemyan, 190

Yazan: ?

Yer : Bitlis

... 1458 senesinde, Piskopos Der Hovannes'in katolikosluğu (?), Melik-Şeref'in şehrimize emirliği ve Melik Cihanşah'ın hanlığı zamanında Bitlis şehrinde yazıldı. Emirze Hasan Ali bu sene hapisten çıkararak Tebriz'i zapt etti (II, 101).

Gürcistan Ens. Yazm. 247

Yazan: KARABET

Yer : Van

... 1458 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Cihanşah'ın hükümdarlığı zamanında Van şehrinde yazıldı. Cihanşah, birçok askerle beraber gidip Şiraz'ı, Kirman'ı, Re (*Heret*)i, Horasan'ı ve bütün İran ülkesini zapt etti. Oğlu da Maku'dan çıkararak, babasının isteğine karşı olarak, Tebriz'de oturdu. Bize gelince, ne olacağımızı bilmiyoruz (II, 600).

Erivan, 5331

Yazan: RAHİB HOVANNES

Yer : Soravank köyü¹⁰²

... İşbu İncil, 1458 yılında, Der Zakarya'nın Aktamar katolikosluğu ve İran'a gidip orada kalmış bulunan Cihanşah'ın Türkmen hâkimiyeti zamanında yazıldı (II, 106).

1459

Pirğalemyan, 166-167

Yazan: ?

Sahibi: Abdül-Aziz (koca)

Yer : Ostan

Birikmiş günâhlarımızdan dolayı, memleketimizde vukubulan tahribatı anlatayım: Maku'da ... (Hasan Ali) hapisten kurtuldu, şehirlerde pek çok tahribat yaptı, babasının tevkif etmiş olduğu adamları ve bu meyanda Kılıç Aslan ile oğlunu, *Arapşen* ile oğlunu hapisten çıkarttı ve onları etrafına toplayarak birçok atlıya malik oldu. Sonra, Kılıç Aslan'ı Van kalesine karşı sevketti işe de, o, kaleyi zaptedemedi. Sonra da, memleketimiz için

102. Hizan bölgesinde.

fena niyetler besleyip büyük talan ve tahribat yaptı. Kendisi mahcup bir vaziyette geri döndü ise de yurdumuz harap vaziyette kaldı. Gevaş memleketi az çok sakin kaldı ise de, bilâhare mel'un *Roşkan* milletinden Sadali (Seyid Ali) Dearnıntaraç yortusu günü gelerek Gevaş hıristiyanlarını soydu, oniki gün Akovantz köyünde kaldı ve Ağuna köyünden iki *fur* (sal) getirterek, halkı katliâm etmek, mukaddes kiliseleri yıkmak ve soymak için Aktamar'a geçmeğe niyetlendi. Fakat mukaddes Haç'ın kuvveti sayesinde Sadali yenildi ve mahcuben geri gitti. Bunu gören Katolikos Der Zakarya, dinsizlere karşı yürüdü ve iki salı alıp Aktamar'a getirdi. Böylelikle hıristiyanlar mukaddes haçın ve katolikos Zakarya'nın cesareti sayesinde kurtuldular.

Aynı günlerde, (katolikos Zakarya) Mirza Cihanşah'ın yanına giderek memleketin düçar olduğu tahribatı ona anlattı. Cihanşah da birçok askerle beraber Hoy'dan hareket ederek memleketin tahribatı ve hıristiyan milletimizin öcünü almağa geldi. Allah Mirza Cihanşah'a uzun ömürler versin ve düşmanlarını yerin dibine geçirsin. Çünkü o gelmemiş olsaydı hıristiyan milletimiz mahvolacaktı. Allah bütün harplerinde kendisine yardımcı olsun ve düşmanlarını kovalasın.

Bu olaylar 1459 senesinde vukubulmuştur (II, 117-118).

Erivan, 4907

Yazan: HOVANNES

Yer : Bitlis

... 1459 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu, Cihanşah'ın haki-miyeti ve şehrimiz Bitlis'in emiri Emir Şaraf'ın zamanında yazıldı (II, 126).

1460

Erivan, 8188

Yazan: PAPAZ SİMEON

Yer : Bıçni

... 1460 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve birçok ülkeleri zapt etmiş olan Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hanlığı zamanında yazıldı (II, 131).

Pirğalemyan, 195

Yazan: RAHİB VARDAN

Yer : Ağçotz vank

... 1460 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve 200000 atlı ile Herat'a giderek yedi sene orada kaldıktan sonra pek çok ganimetle çıkan

Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hanlığı zamanında Ağçotz memleketinde¹⁰³ yazıldı (II, 131).

Erivan, 6261

Yazan: HAÇATUR

Yer : Urts köyü

... 1460 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Horasan'a kadar olan birçok ülke ve bölgeleri zapt etmiş olan Cihanşah'ın cihangirliği zamanında Ararat eyaletinin Urts köyünde yazıldı (II, 132).

Yazan: ?

Viyana, Oskyan, s. 118-119

Yer : Eğirdut manastırı

... 1460 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve bütün bölgeleri tahrib eden müstebid Cihanşah'ın ve emirimiz Şeref'in zamanında yazıldı. Ondan sonra Hasan Beğ gelerek ovayı (Muş ovası) tahrib etti ve yaktı (II, 149).

1461

Erivan, 6367

Yazan: PAPA Z NERSES

Yer : Urts

... 1461 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Horasan'a kadar olan memleketleri zapt eden Cihanşah'ın cihangirliği zamanında Urts denilen şehirde yazıldı (II, 158).

Yazan: ?

Tebrizli Arakel, 420-436

Sahibi: Tuma

Yer : Erciş

... İşbu «Ephémérides», 1461 yılında, Der Zakarya'nın (Aktamar) katolikosluğu ve Okçu milletinden olan Cihanşah padişahın zamanında Kaçberunik eyaletinin Erciş şehrinde yazıldı. Cihanşah, birçok şaki ve sayısız askerle beraber Irak memleketine giderek orasını kâmilten zapt ettikten sonra, metin ve çok nüfuslu büyük İsfahan şehrine gitti. Şehir mukavemet etti, savaştılar fakat sonunda şehirliler yenildi. Cihanşah, şehri zapt ederek bütün askerleri kılıçtan geçirdi, şehri tahrib etti, nehri şehrin içine akıttı ve mahzenlerde gizlenmiş ve pusu kurmuş olanların hepsi su içinde kalarak

103 Ararat eyâletinde.

boğuldular; şehrin topraktan yapılmış binaları da üzerlerine yıkıldı. Cihanşah oradan Heret ve Horasan'a giderek bütün Tatar memleketini zapt ettikten sonra payitahtı olan Tebriz'e döndü.

Aktamar katolikosu Der Zakarya, birçok hediyeleri hâmilan onu karşılamaya gitti. Kırallar kralı Cihanşah padişah ve kraliçe Begum Hatun, katolikosu hüsük kabul gösterdiler, hılat giydirmekle onu taltif ettiler ve Lusavoriçimiz aziz Grigor'un mukaddes bakiyesi olan elini kendisine armağan ederek Patrik payesiyle taltif ettiler. Böylelikle, Der Zakarya, Allah'ın rehberliği ve padişahın emriyle Eçmiadzin'e gelerek katolikosluk tahtına oturdu ve bütün Ermenilerin katolikosu oldu.

Bu zamanda, padişah (Cihanşah), Bitlis emirine kızmış olup, Ahlat'a karşı dört kumandanın emrinde olan 12000 asker sevketti ki onlar gidip (orasını) tahrib ettiler, büyük miktarda ganimet aldılar ve kaleyi kuşattılar. Onlar, aynı zamanda, Bitlis, Muş, Khut ve Sasun bölgelerini de tahribata uğratacaklardı. Memleketin ve halkın dışarı olduğu bu acıklı durumu gören yeni katolikos Der Zakarya, kendisini Bitlis halkına feda etmek kararı ile padişah'ın (Cihangir'in) nezdine gitti ve halkın yerine kendi şahsını rehine telâkki etmesini söyledi. Katolikos, memleketin asayişini temin etmek üzere Bitlis emiri ile işin adaletle halletmesi ve ondan vergiyi alıp getirmesi için kendisine salâhiyet yazısı verilmesini rica etti. Padişah ve kraliçe (Begum Hatun), buna muvafakat edip, katolikosu, istediği gibi hareket etmesine dair salâhiyet yazısı verdiler.

Katolikos ata binerek süratle Bitlis'e gitti. Emir, bütün askerleriyle beraber onu karşılayarak kaleye götürdü ve atlıların Ahlat kalesinden geri çekilmeleri şartı ile katolikosu bütün istediklerini yerine getireceğine söz verdi. Katolikos, ondan bu sözü aldıktan sonra Ahlat'a gidip salâhiyetine dair padişahın vermiş olduğu yazısını kumandanlara gösterdi ve onları sulhan geri gitmeğe razı etti. Katolikos kendisi de Bitlis'e dönerek üç ay orada kaldı sonra da vaad edilen vergiyi alıp padişaha götürdü. O, böylelikle kurduğu barışla memleketin gerek müslüman ve gerek hıristiyan halklarını esaretten kurtarmış oldu (II, 172-176).

1462

Erivan, 4778

Yazan: PAPAZ HOVANNES

Yer : Erciş

... 1462 senesinde, büyük zaferle Irak memleketini zapt eden büyük Cihanşah Han'ın cihangirliği ve Eçmiadzin ve Aktamar makamlarını işgal

eden âlim ve cesur katolikos Der Zakarya'nın zamanında Kaçberunik eyaletinin Erciş şehrinde yazıldı (II, 179).

Erivan, 4883

Yazan: HAÇADUR

Yer : Gıdutz manastırı¹⁰⁴

... İşbu «Ephémérides», 1462 senesinde, Cihanşah Han'ın lütfu ile iki (katolikosluk) makamını da işgal eden katolikos Der Zakarya'nın zamanında yazıldı. 1461 yılında, Tebriz'den Herat'a giden Cihanşah Han, bütün Horasan memleketini zapt etti ve İran'a 15 sene hâkim olduktan ve bütün Çağatâ'yı vergiye tâbi kıldıktan sonra tekrar gelip Tebriz'de oturdu, oğulları da Şiraz, İsfahan ve Kirman'da oturdular. Böylece bütün memleketler sulha kavuştu (II, 181).

1463

Erivan, 2014

Yazan: PAPAZ HOVSEP

Yer : Bitlis

... 1463 senesinde, Der Hovannes'in (Bitlis ruhanî reisliği) ve Emir Şeref'in hanlığı zamanında yazıldı. Bu sene çekirge gelerek bazı yerlerde emeğimizi mahvettikten sonra Allah'ın lütfu ile hepsi de denize döküldü (II, 194).

Pirğalemyan, 185-186

Yazan: PAPAZ KİRAGOS

Yer : Bitlis

... 1463 senesinde, Der Zakarya'nın katolikosluğu, Mirza Cihanşah'ın hanlığı ve Melik Şeref'in bize emirliği zamanında yazıldı (II, 195).

Pirğalemyan, 216-217

Yazan: HOVANNES MANGASARENTZ

Yer : Erciş

... 1463 senesinde, Irak padişahı Cihangir'in hanlığı ve oğlu Hasan Ali'nin memleketimizde emirliği zamanında, Kaçberunik eyaletinin Arceş şehrinde yazıldı (II, 197).

104 Vangölü'nde adacak ve manastır.

1464
 Erivan, 3759 Yazan: RAHİP STEPANOS
 Yer : Hayotz-tsor

... 1464 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Horasan'a gidip işkence ve vergi talebiyle memleketi yedi sene sarsıntı halinde tutan Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hanlığı zamanında yazıldı (II, 214).

Pirgalemyan, 218-219 Yazan: HAGOP
 Yer : Ardzge

... 1464 senesinde, Der Zakarya'nın Aktamar katolikosluğu ve Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hanlığı zamanında Ardzge şehrinde yazıldı (II, 216).

Yeğivard (Husuşi) Yazan: ?
 Yer : Ardzge

... Der Arisdakes'in¹⁰⁵ katolikosluğu ve Bağdad'a giderek bir arslan gibi kükreyen Cihanşah'ın cihangirliği zamanında Ardzge şehrinde yazıldı (II, 217).

Erevan, 3481 Yazan: AZARYA
 Yer : Arkelan manastırı

... 1464 senesinde, Vağarşabat (Eçmiadzin) de oturan Der Zakarya'nın katolikosluğu ve birçok askerle gidip Bağdad'ı muhasara eden Cihanşah'ın padişahlığı zamanında, Turuberan eyaletinin Arkelan manastırında yazıldı (II, 218).

Yeni Cülfa, 463 Yazan: PAPAZ GRİGOR
 Yer : Gongirga köyü

... 1464 senesinde, Gongirga köyünde¹⁰⁶ yazıldı. Bu sene, Amid sultanı Hasan, 20000 askerle gelip Kayseri memleketini tahrib etti ve türkmenleri büyük bir talana uğrattı. Allah (köyümüz) Gongirga'yı onun fena fikirlerinden korusun (II, 221).

105 Eçmiadzin katolikosu II. Aristakes (1465-1469).

106 Kayseri civarında.

«Toros Ağbar», II, 463

Yazan: ANANYA

Yer : Rumkale

... İşbu İncil, 1464 senesinde, Der Karabet'in¹⁰⁷ (Kilikya) katolikosluğu ve Çakam Beğ'in zamanında meşhur Rumkale'nin Halifi denilen köyünde yazıldı (II, 229).

1465

Erivan, 3758

Yazan: HOVANNES

Yer : Gadz köyü¹⁰⁸

... 1465 senesinde, Der Grigor'un katolikosluğu ve Kara Yusuf'un oğlu Emirze Cihanşah'ın cihangirliğinde mükerrer vergilerin ağırlığı altında ezildiğimiz zamanda yazıldı (II, 230).

Pirğalemyan, 221

Yazan: MATEOS

Yer : Yeğivard manastırı

... 1465 senesinde, bu yılda makama gelmiş olan Der Aristakes'in katolikosluğu, Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın hâkimiyeti ve memleketimizin başında bulunan Vişel'in (?) zamanında Ararat eyaletinin Yeğivard manastırında yazıldı (II, 232).

Erivan, 5313

Yazan: PAPA ZVARDAN

Yer : Van

... 1465 senesinde, Der Stapanos'un¹⁰⁹ katolikosluğu ve iki seneden beri Bağdad şehrinde oğlu Pir Budak'ı muhasara etmiş bulunan Cihanşah'ın padişahlığı zamanında yazıldı (II, 234).

Eçmiadzin, 22

Yazan: HOVANNES MANGASARENTZ

Yer : Erciş

... İşbu İncil, 1465 senesinde, Erciş şehrinde bitirildi. Bu sene, Cihanşah padişah, oğlu Pir Budak'ı Bağdad'da öldürdü, kendisi de payitahtı olan Tebriz'e gitti (II, 236).

107 Kilikya (Sis) katolikosu Tokatlı Karabet (1446-1477).

108 Gökçeğölü'nün güneyinde, eski adı ile Keğarkunik denilen bölgede.

109 Aktamar katolikosu IV. Stepanos (1464-1489).

1466

Lalayan, «Etnografik dergisi», 287-88

Yazan: HOVSEP

Yer : Akants köyü¹¹⁰

... 1466 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu ve Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında yazıldı. Cihanşah, iki seneden beri Bağdad'ı kuşatmış fakat ele geçirmeyi başaramamıştır (II, 246).

1467

Pirğalemyan, 229

Yazan: KİRAGOS ÇOŞKANZ

Yer : Aktamar

... İşbu kitabı, 1467 senesinde, bu yıl Eçmiadzin'e gidip tahta oturan Der Stepanos'un(?) katolikosluğu, Cihanşah'ın hanlığı ve Bitlis emiri Melik Şeref'in zamanında Bitlis'de yazmağa başladım ve Aktamar'da bitirdim (II, 256).

Erivan, 9223

Yazan: PAPAŞ VARDAN

Yer : Van

... 1467 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu ve Mirza Cihanşah'ın hâkimiyeti zamanında yazıldı. Cihanşah bu sene Uzun Hasan'a karşı yürüdü, Allah yardımcısı olsun (II, 258).

Pirğalemyan, 331-32

Yazan: KARABET

Yer : Van

İşbu kitap, Der Stepanos'un (Aktamar) katolikosluğu ve Cihanşah padişahın hâkimiyeti zamanında¹¹¹ Van şehrinde yazıldı. Cihanşah, Hasan Beğ ile savaşmak için bu sene pek çok askerle beraber geldi (II, 259).

Pirğalemyan, 229

Yazan: PAPAŞ HAGOP

Yer : Ardzge

... 1467 senesinde, Der Aristakes'in Eçmiadzin katolikosluğu ve Der Stepanos'un Aktamar katolikosluğu ve Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali'nin hâ-

110 Van havzasında.

111 Yazıda tarih kayd edilmemişse de, Cihanşah'ın Uzun Hasan'a karşı yürüdüğü söylendiğine göre, 1467 senesinde yazılmış olduğu anlaşılır.

kimiyeti zamanında yazıldı. Bu sene, Uzun Hasan, Cihanşah'ı öldürdü, biz ise korku içinde kaçışmaktayız (II, 260).

1468

Erivan, 7757

Yazan: MIGIRDİÇ

Yer : Hizan

... İşbu İncil, 1468 senesinde, Der Stepanos'un Aktamar katolikosluğu ve Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali'nin hanlığı zamanında Hizan şehrinde yazıldı. Bu yılda, Cihanşah Han, Amid şehri üzerine ve daha ileride Şam'a kadar gitmek niyetiyle birçok şaki ve askerle beraber Tebriz'den hareket etti. Geçtiği yolların üzerinde herkes onun korkusundan titriyordu, çünkü o birçok ülkeleri zapt etmiş ve aynı zamanda Herat'a ve Horasan'a kadar bütün İran memleketine hâkim olmuş ve gerek kuzey ve gerek güney (memleketleri) vergiye tâbi etmiştir. O, hıristiyanlara yardımcı olmuş, kendi zamanında birçok kilise yapılmış ve tamir edilmişti ve Ermeni ülkesinde sulh ve asayiş hâkimdi.

İmdi, onun yürüyüşü esnasında birçok bölgeler tahrib edildi, kaçışan halk mağaralara girip gizleniyor ve açlıktan ölüyordu. Cihanşah Muş ovasına geldiğinde onun sayısız askerleri pek çok tahribat yaptılar. Yolda konakladıkları vakit, düşman korkusu duymayan ve «yeryüzünde bana kılıç kaldıracak kimse yoktur» deyip böbürlenmiş Cihanşah, askerlerini yanından uzaklaştırdı. Bunu haber alan düşman, üzerine hücum ederek her şeyini yağma etti, kendisi ve oğullarını da öldürdü. Onun öldürülmesi üzerine, birçok yerler, hususiyile Ermeni memleketleri pek çok tahribata uğratıldı, birçok kilise yıktırıldı, hıristiyan halkın çoğu kılıç ve açlıkla telef oldu (II, 270-271).

«Toros Ağbar», II, 377-78

Yazan: MARKARE

Yer : Menzkert

... 1468 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu ve Cihanşah'ın cihanşahlığı zamanında Menzkert'teki Sirunkar manastırında yazıldı. ... Tebriz Hanı memleketimize geldi ve büyüklü küçüklü herkes Şah'ın korkusundan kaçtı. Rahim Allah, Hasan Beğ'i kuvvetlendirdi ve o, onu oğulları ve atlıları ile telef etti ve hıristiyanları esaretten kurtardı (II, 272).

Erivan, 9223 Yazan: *GAZAR*
Yer : *Hizan*

... İşbu mukaddes İncil, 1468 senesinde Hasan Ali'nin hanlığı ve bizim Kürt emirimiz Emir Malik'in zamanında yazıldı (II, 274).

1469
Venedik, 115 Yazan: *HOVANNES MANGASARENTZ*
Yer : *Erciş*

... 1469 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu ve Uzun Hasan'ın hanlığı zamanında yazıldı. Uzun Hasan, bu sene üç padişahı (yâni) Cihan-gir'i, Hasan Ali'yi ve sultan Busiat (Ebu Said)i askerleriyle beraber imha etti, kendisi de Şam kapısından Horasan'a kadar (olan memleketlere) hâkim oldu (II, 281).

Yeni Cülfa, 587 Yazan: *İSRAEL*
Yer : *Pasavank köyü*¹¹²

... 1469 senesinde, Der Stepanos'un Aktamar katolikosluğu ve Cihanşah mirzanın sayısız askerlerini imha ederek Halep'ten Semerkant memleketine (kadar olan yerlere) hâkim olan Hasan Beğ'in zamanında yazıldı (II, 281).

Handes Amsorya, (Viyana) 1925 Yazan: *PAPAZ GRİGOR*
Yer : *Daylos köyü*

... 1469 senesinde, Cihanşah'ın Amid'e karşı yürüyüp perişan olduğu ve mel'un Estinşer'in¹¹³ Noel yortusu günü¹¹⁴ gelip memleketimiz olan Rıştunik'i talan ettiği, bizim de o karlı günlerde öteye beriye kaçtığımız acıklı zamanda yazıldı (II, 282).

Erivan, 4515 Yazan: *MATEOS*
Yer : *Yeğivard*

... 1469 senesinde, Eçmiadzin katolikosu ... 'ın¹¹⁵ ve Cihanşah'ın

112 Vangölü'nün güneyinde.

113 Bk. Not 51.

114 6 ocak.

115 Adı yazılmamış olan katolikos, Aristakes veya aynı yılda makama gelmiş olan halefi II. Sarkis (1469-1474) olacaktır.

hanlığı zamanında yazılmağa başlandı. Uzun Hasan Beğ, Cihanşah'ı öldürdü, oğlu Hasan Ali'yi kaçırdı ve kendisi memleketimize hâkim oldu (II, 283).

Bodleian Library, Oxford, 4

Yazan: PAPAZ HAGOP

Yer : Harput

... 1469 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu ve Hasan Beğ'in hükümdarlığı zamanında Kharbert denilen şehirde yazıldı (II, 292).

1470

Bodleian Lib., Oxford, 6

Yazan: HAGOP

Yer : Harput

... İşbu İncil, 1470 senesinde, Der Aristakes'in¹¹⁶ katolikosluğu ve Bağdad'tan Şiraz şehrine ve Trabzon'a kadar hâkim olan Hasan Beğ'in zamanında Kharbert şehrinin Sinamot mahallesinde Surp Sarkis kilisesinde yazıldı. Hasan Beğ, birçok yerlerde yaptığı cesaretli harplerle bir yılın içinde üç han'ı yenmiş ve onları (yani) Cihanşah ile oğullarını ve Busaid Han'ı öldürerek onların topraklarını ve kalelerini ele geçirmişti (II, 297).

Pirgalemyan, 310-311

Yazan: PAPAZ HOVANNES

Yer : Noravank

... 1470 senesinde, Der Aristakes'in katolikosluğu zamanında, Noravank denilen manastırda yazıldı. Bu yılda, Uzun Hasan gelip Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'ı ve oğullarını öldürdü, kendisi onun tahtına oturdu. Hıristiyanlara karşı şiddetli *tasubluk*(taassub) oldu, çanların çalınması yasak edildi ve hıristiyanlar (kendilerini belleten) alâmetle gezerlerdi (II, 299).

Pirgalemyan, 310-11

Yazan: AVEDİS

Yer : Ostan

... İşbu kolofon, Der Stepanos'un (Aktamar) katolikosluğu ve Cihanşah mirzayı öldürüp kaleleri zapt eden Osman Beğ'in oğlu Hasan Beğ'in hanlığı zamanında yazıldı (II, 299).

116 Doğrusu : Sarkis.

1471

*Gürcistan Enst. 541**Yazan: ?**Yer : Van*

... İşbu Nutuklar kitabı, 1471 senesinde, Hasan Beğ'in hâkimiyeti zamanında yazıldı. Hasan Beğ, Allahın iradesiyle üç seneden beri güney ve kuzeyde, İran'a, Şark'a ve Mezopotamya'ya sulh içinde hâkim vaziyettedir (II, 313).

*Erivan, 215**Yazan: STEPANOS**Yer : Hayotz-tsor*

... İşbu İncil, 1471 acıklı senesinde, Der Aristakes'in(?) katolikosluğu ve Uzun Hasan'ın hanlığı devrinde Hayotz-tsor manastırında yazıldı (II, 315).

*Erivan, 8409**Yazan: PAPAZ VARDAN**Yer : Ağçotz-vank*

... İşbu İncil, 1471 senesinde, Der Aristakes'in(?) katolikosluğu, Bagran'ın¹¹⁷ Gürcistan kiralığı ve Hasan Beğ'in hanlığı zamanında, Ararat eyaletinin Ağçotz manastırında yazıldı (II, 316).

*Erivan, 3990**Yazan: GRİGOR**Yer : Arevis köyü*

... 1471 senesinde, Sünik (Karabağ) eyaletinin Arevis köyünde, Hasan Beğ'in sultan Ebu Said'i öldürdüğü zaman yazıldı (II, 316).

*Erivan, 1511**Yazan: ?**Yer : Guki köyü*

... 1471 senesinde, Der Aristakes'in(?) katolikosluğu ve Hasan Beğ'in cihangirliği zamanında yazıldı. Hasan Beğ, Cihanşah'ı yenerek Hoy ovasına geldi, Hasan Ali'yi firar ettirdi ve Karabağ'a giderek orada İran'ın müstebidi olan sultan ... (II, 319).

1472

Erivan, 5910

Yazan: RAHİP MELKİSET

Yer : Arçirovank

... 1472 senesinde, Der Aristakes'in(?) katolikosluğu ve Hasan Beğ'in hanlığı zamanında Arçirovank¹¹⁸ manastırında yazıldı (II, 337).

1473

M.D. Mıgırdiçyan kataloğu

Yazan: PAPAZ HOVSEP

Yer : Sori köyü

... İşbu İncil, 1473 senesinde, Uzun Hasan'ın hanlığı zamanında Sori denilen köyde yazıldı. Hasan Beğ, bu yılda Kürdistan'a akın ederek Bitlis'i, Ahlat'ı, Muş'u, Bohtank'ı (Bohtan su havzası) zapt ederek çok kan akıttı ve müslüman milletini talana uğrattı. Sonra Rum memleketine gitti, Mısır sultanı ve Rum hükümdarı¹¹⁹ 700000 atlı ile karşı geldiler, güneşin doğuşundan batışına kadar savaştılar, iki taraftan 20000 adam öldü ve iki taraf da harp meydanından kaçtılar. Hasan Han, Tebriz'de oturdu. Biz ise, kaçarak Hızan memleketinin Sori köyüne geldik ve olan biteni, büyük sıkıntı içinde olduğum halde işbu İncil'de yazdım (II, 342).

Arelk gazetesi, sene : 1884¹²⁰

Yazan: ?

Yer : Akisi şehir

... 1473 senesinde, Okçu milletten Hasan'ın cihangirliği zamanında Akisi denilen şehirde yazıldı. Bu yılda, Çıtak(?) denilen hükümdar, sayısız askerle beraber Rum memleketinden bizim memleketimize geldi. O, önce Erzurum'a gelip şehri yaktı... az sayıda askerle Çıtak'a karşı geldiler. Askerlerimizin pusu kurduğundan haberi olmayan Çıtak'ın askerleri ilerleyip karşılarında bulunan az sayıda askerle savaşa tutuştular. Pusu kuran askerler arkadan yetişerek Çıtak'ın askerlerini kuşattılar ve sabahtan akşama kadar devam eden şiddetli bir savaş oldu. Önce bizim asker yenildi, fakat sonra Allah'ın emriyle Çıtak'ın askerleri yenildi, çünkü şiddetli bir rüzgâr çıkarak Çıtak'ın askerlerinin yüzüne öyle bir toz toprak kaldırdı ki birbirini göremez oldular. Onları takip eden askerlerimiz büyük bir katliâm yaptı-

118 Erciş bölgesinde manastır.

119 Osmanlı padişahı (Fatih).

120 Bu kolofon, 1884 senesinde, İstanbul'da çıkan ermenice «Arelk» adlı gazetesinde, «Kodariç (Çarsancak) da önemli eski eserler» başlığı ile neşredilmiştir.

lar... tutarak Hasan'ın yanına getirdiler ve öldürdüler. Böylelikle, Allah'ın inâyeti ile memleketimiz Çıtak'ın askerlerinden kurtuldu... onların *hünkâr* denilen padişahları ise, 60000 askeriyle beraber, arkalarından getirmiş oldukları bir şehir kadar büyük olup kalın zincirle bağlı ahşab kulelerine iltica ettiler... Beğ, az sayıda askerle kalmıştı. Çıtak'ın askerleri kaleden çıkarak kendi memleketlerine göç etmeğe başladılar. Beğ ile beraber olan askerler de onu bırakıp kaçtılar ve Çıtak böylece kurtulup kaçtı. Hasan asker topladı (II, 343).

Artzakh, s. 247

Yazan: SARKİS

Yer : Haçenatsor

... İşbu İncil, 1473 senesinde, Rum memleketine giderek Türk milletini türlü fenalıklara uğratan Hasan Beğ'in hanlığı, Der Aristakes'in katolikosluğu ve buranın emiri Veliçan'ın zamanında yazıldı (II, 344).

Pirğalemyan, 316-317

Yazan: MELKİSET

Yer : Aret köyü

... 1473 senesinde, Der Sarkis'in katolikosluğu ve bu yılda Çağata'nın tazyikine uğrayan Uzun Hasan'ın hâkimiyeti zamanında yazıldı (II, 344).

Erivan, 5912

Yazan: PAPAZ DAVİT

Yer : Vayotz-tsor

... 1473 senesinde, pek çok ülke ve şehirleri zapt eden Bayındır'ın torunu Hasan Beğ'in, katolikos Der Aristakes'in(?) ve bölgemizin emiri Çuma¹²¹'nin zamanında, Vayotz-tsor memleketinin Sırkguns köyünde yazıldı (II, 346).

Erivan, 958

Yazan: HAÇATUR

Yer : Urdz köyü

... 1473 senesinde, Der Aristakes'in(?) katolikosluğu, Gürcistan kralı ...'ın ve Osman'ın torunu Hasan Beğ'in hanlığı zamanında, Ararat eyâletinin Urdz köyünde yazıldı (II, 347).

121 Broşyan hanedanına mensub Ermeni valinin adı.

«Toros Ağbar», II, 420. Yazan: PAPAZ MANUEL
Yer : Erzincan

... İşbu İncil, 1473 senesinde, Hasan Beğ'in hükümdarlığı ve Der Sarkis'in katolikosluğunun acıklı zamanında papaz Manuel tarafından Erzincan'da yazıldı (II, 354).

1474

Erivan, 216. Yazan: RAHİB BOĞOS
Yer : Dzğaku vank¹²²

... 1474 senesinde, Hasan Beğ'in ve oğullarının hâkimiyetleri, Der Aristakes'in(?) Eçmiadzın katolikosluğu ve Der Stepanos'un(?) Aktamar katolikosluğu zamanında yazıldı. Bu senede, Hasan Beğ, Bitlis'i muhasara ederek Kürt milletinden birçok adamı öldürdü. O, Ermeni milletine karşı çok merhametli olup onlardan esir almamaktadır (II, 365).

Erivan, 5738. Yazan: HOVSEP
Yer : Hizan

... İşbu İncil, 1474 senesinde, Der Stepanos'un(?) Aktamar katolikosluğu ve müstebid Uzun Hasan'ın hanlığı zamanında Hizan memleketinin Sori denilen köyde yazıldı (II, 368).

1475

Pirğalemyan, 323-24. Yazan: GRİGOR
Yer : Bergri

... İşbu İncil, 1475 senesinde, Der Sarkis'in katolikosluğu zamanında, Bergri denilen Tarberuni¹²³ eyaletinde Der Husgaorti denilen manastırda yazıldı. Bu yılda, Mezopotamya'dan gelerek Şark memleketlerini zapt eden Hasan Beğ, Tebriz'de hüküm sürmektedir (II, 381).

1476

Erivan, 4876. Yazan: PAPAZ GRİGOR
Yer : ?

... 1476 senesinde yazılmağa başlayan işbu «Ephémérides», 1477 se-

122 Van bölgesinde manastır.

123 Van eyaletinin bir bölgesinin eski adı.

nesinde, Der Hovannes'in katolikosluğu zamanında ... memleketinde bitirildi. Bu senede (1476), Osman'ın oğlu hunhar Hasan, büyük bir ordu ile Gürcistan üzerine geldi. Onlar, kılıçtan geçirdikleri halkın yanısıra, 36000 kişiyi de esir ettiler; esirlerin birçoklarını doğu ve batı taraflarına götürüp çocukları ana babalarından, kardeşi kardeşten ayırdılar (II, 392).

Kudüs, 1193

Yazan: ÇİMİŞGEZEKLİ STEPANOS

Yer : ?

... 1476 senesinde, büyük sultan Hasan padişah, Gürcistan'ı tahrib etmek için, atlı ve piyade olmak üzere 100000 asker topladı. Onlar Tiflis'e girerek şehri tahrib ettiler. Kıral Bagrat Lezgistan'a savaşa gitmiş olduğundan memleket başsız kalmıştı. İşte bu, kötü gürcü milletine ilâhî bir ceza oldu; çünkü onlar, Sultanı irşa etmekle bizi ıztıraba düşürmüşlerdi. Türkmen adını duyunca herkes kaçarak kısmen ormanlarda gizlendiler, kısmen de kaleye kapandılar. Tiflis işgal edildi ve kalan halk itaat etti. Onlar, Gori'ye karşı bir alay sevk ederek, kaleyi zapt ettiler ve orada bulunan 300 kişiden kadın ve çocukları esir edip, kalanları kılıçtan geçirdiler. Sonra ormanları onbeş gün tarayıp saklananları tuttular ve erkekleri öldürdüler ... (II, 393-395).

Kudüs, 1657

Yazan: PAPA Z MIGIRDİC

Yer : Tiflis

... 1476 şenesinde, Der Sarkis'in(?) katolikosluğu ve Hasan Beğ'in hanlığı zamanında yazıldı. Acıklı bir zamandır ve çok ıztırıp çekmekteyiz. Hasan Beğ, Gürcistan'ı zapt ederek Tiflis şehrini tahrib etti ... (II, 396).

Yeni Cülfa, 335

Yazan: STEPANOS

Yer : Ayrivank¹²⁴

... 1476 senesinde, Der Sarkis'in(?) katolikosluğu ve Osman'ın oğlu Hasan Beğ'in zamanında yazıldı. Acıklı zamanlardır ve halk vergi taleplerinden çok ıztırıp çekmektedir (II, 379).

Alişan, «Sisagan»; s. 91

Yazan: ?

Yer : Vayotz-tsor

... 1476 senesinde, Der Hovannes'in katolikosluğu ve Hulagu'nun

124 Erivan bölgesinde.

tahtını işgal eden Bayındır'ın torunu Hasan Beğ'in hanlığı zamanında, şimdi Vayitsor ve Eğegis denilen Vartitsor manastırında yazıldı (II, 400).

Erivan, 2542

Yazan: ZAKAR

Yer : Angunyantzvank

... 1476 senesinin 20 aralık günü, Hasan Beğ'in ve 1476'da kırala karşı yürüyen Husen (Hüseyn?) Beğ'in beyliği zamanında Angunyatz manastırında¹²⁵ yazıldı (II, 401).

Erivan, 6497

Yazan: PAPAZ HOVANNES

Yer : Ardzge

... İşbu İncil, 1476 senesinde, Der Hovannes'in katolikosluğu ve Emir Hasan Bahadır'ın hâkimiyeti zamanında, Bıznunik eyaletinin Ardzge şehrinde yazıldı (II, 402).

1477

Erivan, 6319

Yazan: MELKİSET

Yer : Egebad köyü

... İşbu İncil, 1477 senesinde, Bagrat'ın Gürcistan kralığı, Gorgore'nin atabeyliği ve Osman'ın torunu Uzun Hasan'ın hanlığı zamanında Pansen eyaletinin Egebad köyünde yazıldı.

1476 senesinin eylül ayında, sayısız Türk askeri toplanıp Gürcistan'a karşı gazaya gittiler. Onlar, Tiflis şehrinde Kur nehri kıyısında ordugâh kurdular, askerler Apkaz sınırına kadar Gürcistan'da yayıldılar, Kafkas dağının zirvesine çıktılar, büyük miktarda ganimet ve esir aldılar, pek çok da cinâyet işlediler. 32000 kişi esir edildi, 48000 kişi de kılıçtan geçirildi (II, 415).

Erivan, 6858

Yazan: ?

Yer : ?

... 1477 acıklı senesinde yazıldı. Osman'ın torunu Hasan Beğ bu yılda Tiflis şehrine karşı yürüyüp zapt etti, ganimet ve esir aldı ve koca memleketi tahrib etti (II, 416).

125 Ararat eyâletinde.

Ararat dergisi, 1911 *Yazan: ZAKARYA*
Yer : Aşodatsor

... İşbu İncil, 1477 senesinde, Der Sarkis'in katolikosluğu ve Tiflis'i zapt ederek 30000 kişiyi öldüren ve 30000 kişiyi de esir eden Hasan Beğ'in hâkimiyeti zamanında Aşotatsor'da Angünyatz manastırında yazıldı (II, 418).

1478

Erivan, 4873 *Yazan: ?*
Yer : ?

... İşbu «Ephémérides», 1478 senesinde yazıldı. Bu zamanda, Hasan Beğ Gürcistan'a gelerek tahribat yaptı, 40000 kişiyi esir etti, kendisi de nihayet feci bir surette öldü (II, 425).

Handes Amsorya, Viyana, 1940 *Yazan: BERGRİLİ GRİGOR*
Yer : Bergri

... 1478 senesinde, Der Hovannes'in¹²⁶ katolikosluğu zamanında yazıldı. Katolikosluk makamını işgal etmiş bulunan(?) Erzincanlı arşevak Sarkis, bu senede, Hasan Beğ'in Gürcistan'dan almış olduğu esirleri büyük bir cesaretle kurtardı. Bu günlerde, Hasan Beğ'in oğlu Uğurlu, babasının emri olmadan (II, 426).

Erivan, 942 *Yazan: DAVİT*
Yer : Sırggunk köyü

... İşbu kitap 1478 senesinde, Der Sarkis'in(?) Eçmiadzin katolikosluğu, Osman'ın torunu Hasan Beğ'in oğlu olup bu yılda kardeşi Sultan Halil'i öldürerek sultanlığı alan Yakub Beğ'in hanlığı zamanında yazıldı (II, 427).

1479

Kudüs, 2470 *Yazan: MELKİSET*
Yer : Arest köyü

... İşbu İlahiler mecmuasının yarısı 1479 senesinde Tarberunik memleketinin Bandumahi denilen Arest köyünde, diğer yarısı da, dinsizlerin korkusundan kaçarak saklandığımız ... 'de yazılmıştır. Hasan Beğ öldü, oğ-

126 Eçmiadzin katolikosu VII. Hovannes (1474-1484).

lu Hasan Halil yerine geçti, fakat diğer oğlu Ağubeğ (Yakub Beğ) kendisine karşı çıkarak onu öldürdü ve bütün memlekete hâkim oldu. O, şimdi birçok askerle beraber Şark'a Çağat'ın üzerine gitmiştir. Allah nasıl isterse öyle olsun (II, 436).

Yeni Cülfa, 413

Yazan: HOVANNES MANGASARENZ

Yer : Erciş

... İşbu İncil, 1479 senesinde, Der Hovannes'in katolikosluğu ve memleketimiz padişahı Yakub Beğ'in korkunç zamanında, Kaçberunik'in Erciş şehrinde yazıldı (II, 437):

Pirgalemyan, 326

Yazan (sahibi): BOĞOS

Yer : Muş

... İşbu İncil, 1479 senesinde, Der Hovannes'in Eçmiadzın katolikosluğu ve Bayındır milletinden Yakub Han'ın hâkimiyeti zamanında, Muş şehrinde yazıldı (II, 438).

1480

Erivan, 3681

Yazan: HAYRABET

Yer : Aktamar

... İşbu kitap, 1480 senesinde, Der Stepanos'un (Aktamar) katolikosluğu ve Yakub Beğ'in hâkimiyetinin acıklı zamanında Aktamar'da yazıldı (II, 446).

«*Handes Amsorya*», *Viyana*, 1895

Yazan: RAHİB MARDİROS

Yer : İstanbul

... İşbu Mezamir kitabı, 1480 senesinin 8 temmuz günü, büyük âlim hekim Amirdovlat'ın¹²⁷ talebi üzerine, muhteşem payitaht İstanbul'da yazıldı.

Büyük hükümdar Mehemmed, Uzun Hasan'a karşı yürüyüp ve onu kırıp Tebriz'e firar ettirdikten sonra, kendisi Babert (Bayburt) şehrine gelerek orasını yıktı ve yaktı. Dönüşünde, çok güzel bir Mezamir kitabı ge-

127 Amasyalı Emir devlet adını taşıyan bu meşhur Ermeni hekim, Fatih'in zamanında Filibe'den İstanbul'a gelmiş ve gerek hekimlik sahasında ve gerek yazdığı tıbbî eserleriyle faal bir hayat sürmüştür.

tirmiŝti ki hekim Amirdovlat tesadüfen görüp almıŝtır. Bu, 1473 senesinde olmuŝtu.

1479 senesinde ise, Hünkârın emri ile (İstanbul'a) sürülen karamanlı Ermenilerin içinde bulunan ben Mardiros, İstanbul'a Sivaslı rahib Mateos'un ve Trabzonlu rahib Abraham'ın yanına götürüldüm. Hünkâr, onları patriklik için getirtmiŝti fakat onlar dünyevî ŝereftense münzevî hayatı tercih ederek kabul etmediler (II, 441-442).

Yazan: ARDZGELİ HAGOP

... Bu aynı senede (1480), Urha (Urfa) şehrinde büyük bir muharebe oldu. Mısır sultanı'nın Pağ adlı bir kumandanı birçok askerle Urha üzerine gelerek, havalisi ile beraber şehri tahrib etti, yağmaladı, kaleyi de muhasara edip kâmilen yıktırdı. Hasan padişahın oğlu Ağub (Yakub) padişah ... cesur kumandanı Koç Bayındır'ı birçok askerle beraber sevk etti ve o Pağ'a karşı cephe alarak muntazam bir savaş yaptı, onu yendi, askerlerini kılıçtan geçirdi, atlıları ve kendisini de firar ettirdi, ve Rum padiŝahına armağan gönderdi (H. Oskyan, *Taron-Turuberan Manastırları*, Viyana 1953; s. 184-85).